

HUMANIST

MAANDELIJKE UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND, NUMMER 4, APRIL 1983

Bijna-dood ervaringen

Tussen sterven en de dood ligt nog een halte

Nieuwe schoolstrijd

Onderwijsaanbod strookt niet met vraag

Toneelstuk Luwte

De moed om je eigen leven te leiden

Wat vindt u van de „Humanist”-
nieuwe stijl? Vul de
bon op pag 24 in
en stuur
'm op!

Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond en verschijnt maandelijks. 38ste jaargang, april 1983.

Redactie & vormgeving:
Hes van Huizen

Aan dit nummer werkten mee:

Arie den Broeder
Jos Collignon
Paul Custers
Frits Falkenhagen
Theodoor Holman
Marianne Hoogma
Tom Janssen
Albert Nieuwland
Jac van den Oort
André Ruigrok
Ans Sillen
Martin Šimek (Anone)
Rob Tielman
Gon Velkamp
Chiel Verduijn
Johan S. Wijne

De redactie van de „Humanist“ wordt terzijde gestaan door een redaktiecommissie waarin zitting hebben:

Johan S. Wijne
Mettha de Nachtegaal
Jan de Leede
Wim Jungman
Rina Spigt

Redactie-adres:

Oudkerkhof 11, Utrecht
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Tel.: 030-318145

Dit blad is gedrukt op kringlooppapier bij Brouwer Offset, Utrecht

Het volgende nummer verschijnt rond 1 mei. Kopij moet uiterlijk binnen zijn op 8 april 1983

Abonnementen/lidmaatschap:

Een abonnement op de „Humanist“ kost f 25,- per jaar.
De contributie voor het lidmaatschap van het HV stelt u zelf vast. De minimumcontributie is f 65,- per jaar, inclusief een abonnement op de „Humanist“. Mede-leden hoeven geen contributie te betalen. Als richtlijn voor de vaststelling van de bijdrage houden veel leden een half procent van hun inkomen aan. Voor leden met een bruto-inkomen beneden de f 17.000,- per jaar bedraagt de minimumcontributie f 45,- per jaar. Voor jongeren voor wie recht op kinderbijslag en/of kinderaftek bestaat (of zou kunnen bestaan), bedraagt de contributie f 30,- per jaar. Gezinsleden en huisgenoten kunnen zelfstandig lid worden voor f 15,- per jaar. Men ontvangt dan geen „Humanist“.

Geef u op als lid van het Humanistisch Verbond. Bel 030 - 31 81 45 of schrijf naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

Wacht met betalen tot u een akseptgirokaart ontvangt.

**HUMANISTISCH VERBOND
POSTGIRO 197930 - UTRECHT**

Humanisme

wat is dat eigenlijk

Ook al voelt men zich van top tot teen een humanist, het is niet gemakkelijk aan anderen te vertellen wat dat eigenlijk is. Bovendien is de ene humanist de andere niet: ieder beklemtoont wat hij of zij het belangrijkste vindt in het humanist-zijn. De verklaring dat men een aanhanger is van het humanisme, verplaatst slechts het probleem. Maar ik doe een poging.

Humanisme heeft te maken met menselijk (humanum), met de mens (humanus). De naam is goed gekozen, want in al zijn verschijningsvormen en in alle fasen van de geschiedenis heeft het humanisme als levensbeschouwelijke stroming en beweging de mens tot uitgangspunt en richtpunt gekozen. Het heeft altijd de nadruk gelegd op de menselijke waardigheid, de menselijke vrijheid en de ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid. Dit geldt zowel voor de wijsgeren in de Griekse oudheid als voor de vrijzinnige wijsgeren en theologen binnen het Middeleeuwse christendom en voor de moderne, ongodsdienstige denkers en hun „gewone“ volgelingen. Tegenwoordig blijft het begrip humanisme meer en meer gereserveerd voor de ongodsdienstige variant van het vrijzinnig denken. Hoewel het moderne humanisme zoals men dat aantreft binnen het Humanistisch Verbond, in de gedachten- en beleveniswereld van een deel van zijn „aanhang“ ook religieuze elementen of momenten kent en dus zeker niet alleen atheïstische, rationalistische en agnostische benaderingswijzen omvat, is het geen godsdienstige levensbeschouwing. Humanisten hebben gemeen dat zij de werkelijkheid waarin zij leven willen proberen te begrijpen met menselijke vermogens, dat zij met hun eigen oordelend vermogen willen trachten verantwoorde keuzen te doen en dat zij alleen zichzelf verantwoordelijk stellen voor die oordelen en keuzen.

Het benadrukken van de menselijke waardigheid, vrijheid en persoonlijkheid wijst op het bestaan van een mensheid, waarin de uniciteit en dus ook de identiteit van ieder mens in het middelpunt staan. In de humanistische beschouwingswijze heeft ieder mens recht op ruimte voor eigen ontplooiing, voor leven naar eigen ontwerp, en ook de opdracht bewust naar verwerkelijking van zijn of haar eigen mogelijkheden te streven. Dit veronderstelt de afwezigheid van geestelijke en maatschappelijke beperkingen. De werkelijkheid is anders, omdat menselijk samenleven met het oog op gemeenschappelijke belangen of een juiste afweging van individuele of kategoriale belangen niet mogelijk is zonder normen en afspraken, die zowel persoonlijke mogelijkheden kunnen vernieuwen als beperken.

Het humanisme is evenwel niet individualistisch, althans niet in die zin dat het een onbegrensde vrijheid voor de enkeling zou voorstaan. Naar humanistische opvatting heeft ook iedere medemens recht op dezelfde mate van vrijheid als men in beginsel voor zichzelf verlangt en wel omdat ook die ander menselijke waarde heeft en dus gelijkwaardig is. Deze opvatting kan zich uiten in eerbiediging van de medemens, het verdragen van gedachten, meningen en handelingen van de ander, maar ook - aktiever - in het behulpzaam zijn van de ander en in samenwerking. Kenmerkend voor een humanistische levenshouding is een actieve betrokkenheid op anderen, belangstelling tonen voor anderen, iets voor anderen betekenen en uiteraard ook iets aan anderen ontnemen voor eigen verrijking. Naast het individuele aspect heeft het humanisme dus ook een sociaal aspect.

Het humanisme is een geestelijke stroming, geen politieke beweging. Maar het kan wel degelijk een belangrijke inspiratiebron zijn voor personen en groepen die daadwerkelijk aan vernieuwingen in de maatschappij willen werken of het goede in cultuur en samenleving willen beschermen. Want ook humanistische denkbeelden laten zich vertalen in vormen en normen voor het maatschappelijk leven. Bijvoorbeeld in democratische bestuursystemen en besluitvormingsprocedures, rechtvaardige verdeling van maatschappelijke inspanningen en resultaten, gelijke behandeling van verschillende „soorten“ mensen, bescherming van de ecologische omgeving, bevordering van de vrede, enzovoort. En er zijn tal van uitingen, waaruit blijkt hoe de humanistische visie op de vrijheid, gelijkwaardigheid en verbondenheid als vanzelfsprekend leidt tot verdediging van fundamentele rechten van de mens, tot pleidooien voor een menswaardiger arbeidsbestel, tot verzet tegen bedreigingen van vrede en veiligheid. Een uitgewerkt maatschappelijk, laat staan politiek, program heeft het humanisme niet. Maar het werkt wel degelijk door in de socialistische, radikaal-demokratische en sociaal-liberale denkbeelden. Waarbij het - opvallend, maar toch begrijpelijk - zowel extreem-individualistische als kollektivistische oplossingen uitsluit.

De humanistische organisatie is nog klein, maar de humanistische beweging is duidelijk op gang gekomen nu steeds meer mensen dragers worden van humanistische gedachten en gevoelens, daarvoor uit durven komen en door die humanistische levenshouding zichzelf herkennen en voor anderen herkenbaar worden. Eigenlijk een beemoedigende gedachte...

Arie den Broeder

REGERING KOMT NIET OP TIJD OVER DE BRUG, VERBOND DRAAIT DUIMSCHROEVEN AAN

Eind vorig jaar was de maat voor het Humanistisch Verbond vol. Na jaren sappelen om een gelijke behandeling moest er eindelijk maar eens iets gebeuren. Het Verbond publiceerde een zogenaamd memorandum, waarbij de meest genante gevallen van achterstelling op een rijtje werden gezet. De regering kon hierop reageren door vóór 1 maart met het HV tot overeenstemming te komen. Na dat tijdstip achtte het Verbond zich vrij om juridische stappen te zetten om de grondwettelijke gelijkberechtiging van godsdienst en levensbeschouwing bij de rechter af te dwingen.

Nou, 1 maart kwam en ging zonder dat de regering ook maar één spijker op één kop sloeg. Het Verbond had zich vorgenommen om de bereidwilligheid van de regering te toetsen aan „het geval” Defensie. Hier wil het HV een verdubbeling van het aantal raadslieden. Niet zo’n onredelijke eis als men nagaat dat zeker 20% van de gegadigde militairen kiest voor humanistische geestelijke verzorging, terwijl deze dienst slechts 8% van de subsidie ontvangt. Een aalmoes dus. Terwijl bij de katholieke geestelijke verzorging de subsidie letterlijk niet op kan: tientallen plaatsen zijn onbezet omdat geschikte mensen ontbreken.

Voor 1 maart zou hier verandering in moeten komen. Dat lukte niet, ondanks een pittig gesprek met de staatssecretaris waarin deze zich ontvankelijk verklaarde voor de eisen van het Verbond. Het blijkt dat vooral de kerken dwarsliggen. Zij willen geen millimeter van hun onvervulde vacatures afstaan. Het hoofdbestuur van het HV wist genoeg. En binnenkort zullen de eerste juridische stappen worden gezet om gelijke behandeling bij defensie af te dwingen. Op andere knelpunten zijn momenteel nog druk onderhandelingen aan de gang. Daarom is hiervoor een nieuwe termijn gesteld, namelijk 20 september. Prinsjesdag dus. De dag dat de minister van financiën met z’n beroemde kofferijtje op het Binnenhof verschijnt om de begroting te presenteren. Hopelijk zit er voor het Humanistisch Verbond ook iets in het vat. Zo niet, dan zal ook op die punten gerechtelijke uitspraken moeten worden gevraagd. Inmiddels heeft het Verbond een tweede memorandum naar de regering gestuurd. Hierin wordt concreet een twaalfal punten in achterstelling genoemd, plus de huidige stand van zaken. Deze knelpunten laten we nu even in vogelvlucht de revue passeren.

● Wat de ongelijke behandeling inzake de opleidingen voor geestelijk werk

betreft, heeft minister Deetman toegezegd vóór 1 augustus een beslissing te nemen op basis van een door het HV ingediend plan.

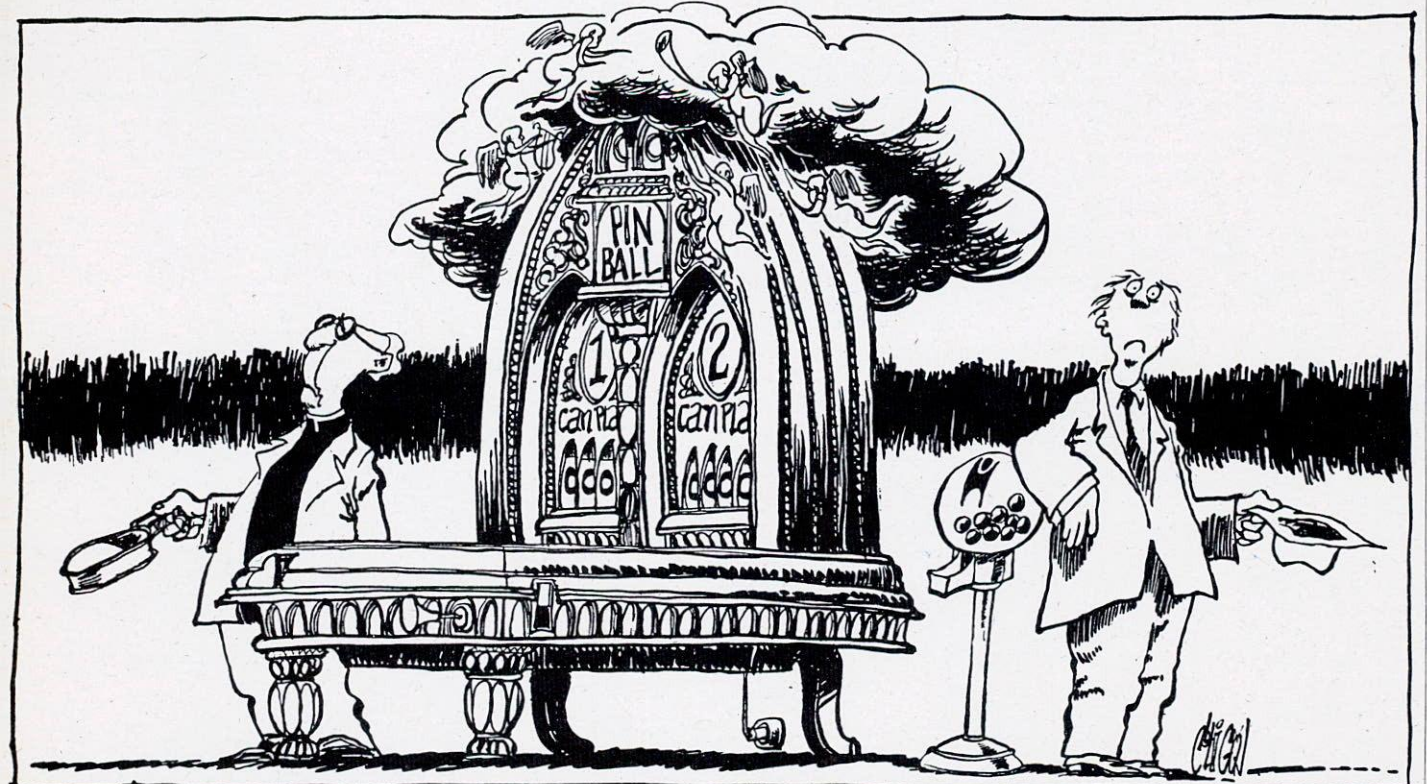
● Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft toegezegd op korte termijn te reageren op het HV-banenplan en de door ons gekonstateerde grotere kans op werkloosheid voor niet-christenen.

● Minister Schoo heeft toegezegd de verdeelsleutel voor medefinancieringsorganisaties op het gebied van de ontwikkelings samenwerking te herzien.

● Over een wet gelijke behandeling van godsdienst en levensbeschouwing, en over de voorgestelde Raad voor de levensbeschouwing zal centraal overleg plaatsvinden. Met staatssecretaris Korte-van Hemel vindt overleg plaats over de achterstelling van de humanistische geestelijke verzorging bij Justitie.

● Met minister Brinkman zal overleg plaatsvinden over de achterstelling van humanisten bij het identiteitsgebonden welzijnswerk en de levensbeschouwelijke zendtijd.

● Minister Bolkestein heeft toegezegd bij de betrokken landen aan te dringen (Vervolg op pag. 5)

De kerken maken goede sier, terwijl de humanisten met de pet rond moeten

Gandhi's grootheid ligt in het doen wat iedereen kan doen, maar nalaat

Churchill noemde hem eens „die naakte, opruierige fakir“. Wie was deze Mahatma Gandhi, de man die via de weg van geweldloos verzet zijn land mede tot de onafhankelijkheid leidde? Het antwoord op deze vraag vindt u niet geheel in de drie uur lange spektakelfilm die momenteel in talloze bioskopen draait. Mahatma Gandhi als Superstar. Een imponerende film, dat wel. Maar als u geïnteresseerd bent in de ideeën van Gandhi kunt u beter één van de vele boeken kopen die verschenen in het kielzog van de film. Casper Vogel ging kijken en las enkele boeken over het fenomeen Gandhi.

Lord Mountbatten, de laatste Engelse onderkoning van India had al eens gezegd dat Gandhi de geschiedenis zou ingaan als een man van het formaat van Boeddha en Jezus Christus. Verbaasd is het dus niet dat nu van Gandhi's leven een drie uur lange, 22 miljoen dollar dure, 189 scènes en tienduizenden medewerkers rijke, spannende bioscoopfilm is gemaakt.

Het levensverhaal van Jezus was goed voor een oneindige hoeveelheid liederen, schilderijen, oratoria, beeldhouwen, gedichten en musicals. Zou Gandhi minder verdienen, nu zijn leven zo sterk tot de verbeelding van miljoenen spreekt, gefilmd in Panavision-color?

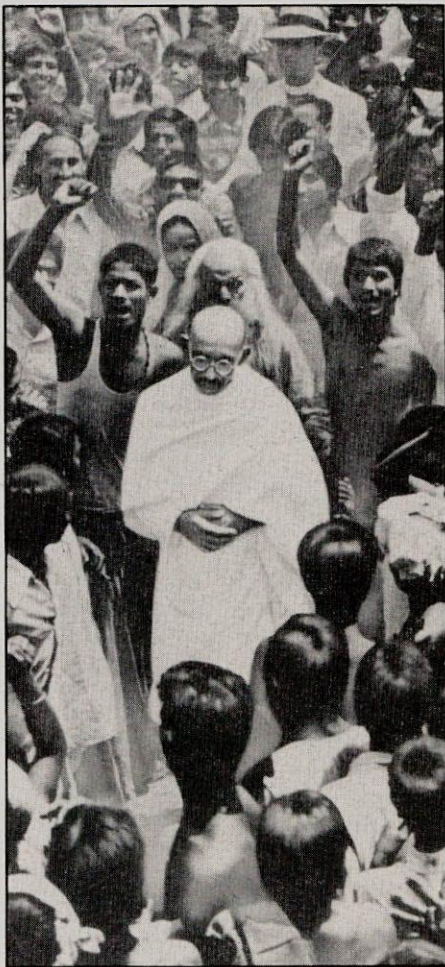
De film begint en eindigt met de drie schoten van een fanaticus die het leven van Gandhi weer terugbracht tot de menselijke maat waaraan het ontstegen leek. Een schamel geklede man zonder bezit, die zonder geweld het Britse imperium dwong de heerschappij over India op te geven. Een man die in staat was een burgeroorlog tussen Hindoes en Moslims de kop in te drukken, die tegen het eind van zijn leven goddelijke afmetingen aanneemt in de ogen van zovelen. Die man ging tenslotte in 1948 gewoon dood door drie op zijn hart gerichte revolverschoten.

Wat bezielt mensen?

Ik moet bekennen, dat „Gandhi“ een fascinerende film is, prachtig van beeld en van a tot z spannend, al is het op een heel bijzondere manier. Meestal zit je in een film met vragen als: wie heeft het gedaan? Waarom? Hoe krijgen ze elkaar? Of hoe komen ze erachter? Maar de meeste mensen die naar deze film zullen gaan, kennen in dit geval wel de antwoorden op dit soort vragen. Bij Gandhi blijft er maar één vraag de generaties bezig houden: hoe kreeg hij 't voor elkaar. Hoe is 't mogelijk!

Ook vreemd: een verhaal waarvan je de afloop kent en dat je van begin tot eind in grote spanning houdt, een merkwaardig soort suspense, die je niet loslaat, omdat er voor je ogen telkens

iets gebeurt dat je niet voor mogelijk houdt. Het hééft b.v. al iets als je in een stroom mensen ééntje daartegenin ziet lopen, onverstoort. Maar pakkend wordt het als hij tegengewerkt wordt, ze willen hem niet doorlaten, maar hij loopt gewoon door. Kijk, dan gaan ze opzij. Die Greenpeace-mensen op zee in rubberboten, bijna onder vallende vaten atoomafval verpletterd. Wat mankeert die mensen? Of: wat bezielt die mensen? Maar zulke vragen komen doordat je verbijsterd bent over wat er gebeurt.

De acteur Ben Kingsley als Gandhi in de gelijknamige film

De kracht van Gandhi is de volstrekte eenheid van zijn denkbeelden en zijn handelingen. Dat is wat inspireert. Want vrijwel iedereen vindt daarin zijn diepste verlangen uitgedrukt. Gandhi's verheven ideeën waren geen luchtspiegelingen. Tenslotte veranderde hij er India mee op een manier die over de hele wereld natrilt. Zijn actieve geweldloosheid als middel tot sociale verandering is even indrukwekkend als de ideeën en levensprincipes waarop ze zijn gebaseerd. Als is er ook die andere kant, waarop de beroemde Amerikaanse psychiater Erik Erikson in de psychoanalytische studie „Gandhi's truth“

wees. Ook Erikson bewonderde Gandhi. Maar in diens afwijzing van seksualiteit herkende hij eerder trekken van sadisme dan van liefde. Erikson kritiseert Gandhi's pleidooi voor onthechting en kiest er liever voor de demonen in onszelf te erkennen dan ze te ontvluchten omdat ze onherkenbaar vermomd toch de kop opsteken.

Hoe schitterend en spannend ik de film ook vind; het antwoord op deze kritiek van Erikson vind ik er toch niet in. Van Louis Fischer (de Amerikaanse biograaf van Gandhi) is de uitspraak dat Gandhi's grootheid ligt in het doen wat iedereen kan doen, maar nalaat. Ik geloof dat daar veel waarheid in zit. Maar of de film ons dat leert, betwijfel ik. Die gaat toch vooral over zijn spektakulaire leven: Mahatma Gandhi Superstar. Net zoals de bijbel je toch dichter bij de ideeën van Jezus brengt dan de musical, geloof ik dat de geschriften van Gandhi de menselijke maat meer benaderen. Wie onder de indruk van de film iets van Gandhi wil begrijpen, pakt in de stilte na de storm een boekje. Bijvoorbeeld de „Brieven aan de ashram“. Of het mooie boek over Gandhi dat net is uitgekomen bij de uitgeverij Sirius en Siderius. Met beschrijvingen, foto's en citaten wordt het leven van Gandhi hierin heel goed getypeerd. Het meest trof me in dit boek het laatste hoofdstuk met de titel „Satyagraha in de praktijk“.

De kracht van de waarheid

Satyagraha, wordt gezien als het sleutelwoord voor Gandhi's bijzondere combinatie van denken-voelen-doen. Satyagraha betekent zoiets als de kracht van de waarheid. In het laatste hoofdstuk van dat boek Gandhi gaat het om de man die verstaan kan worden door gewone mensen in een rijtjeshuis, etagewoning of studentenflat. Die hoeven het Britse imperium niet op de knieën te krijgen, die hebben al genoeg problemen met hun werk, thuis, of in hun relaties. „Als we Gandhi volgen“, lees ik daar, „moeten we voorzichtig zijn, om zeker te weten dat we het grondprincipe te pakken krijgen en niet enkel de symbolen waarmee hij zijn boodschap overbracht. Geduld, medeleven en de bereidheid om vol te houden zijn de fundamentele criteria voor innerlijke satyagraha, net als voor de politieke satyagraha. Ons leven inrichten in overeenstemming met die idealen – zoals Gandhi ook het zijne heeft ingericht – vormt de eerste stap op weg naar ware en blijvende geweldloosheid“.

Casper Vogel

Brieven aan de Ashram – Gandhi; uitg. Tor, Amsterdam.
Gandhi – Eknath Easwaran; uitg. Sirius en Siderius, Den Haag
Gandhi (film) – Richard Attenborough; Columbia Pictures, Amsterdam.

DUIMSCHROEVEN (VERVOLG PAG. 3)

op beëindiging van de diskriminatie bij de visa-verstrekking aan humanisten.

- Het HV wacht op grond van de regeringsverklaring het wetsontwerp af voor de beoogde wet gelijke behandeling op grond van geslacht, seksuele voorkeur en burgerlijke staat zonder uitzonderingsbepalingen voor verzuilde organisaties in onderwijs, welzijns-werk en gezondheidszorg.

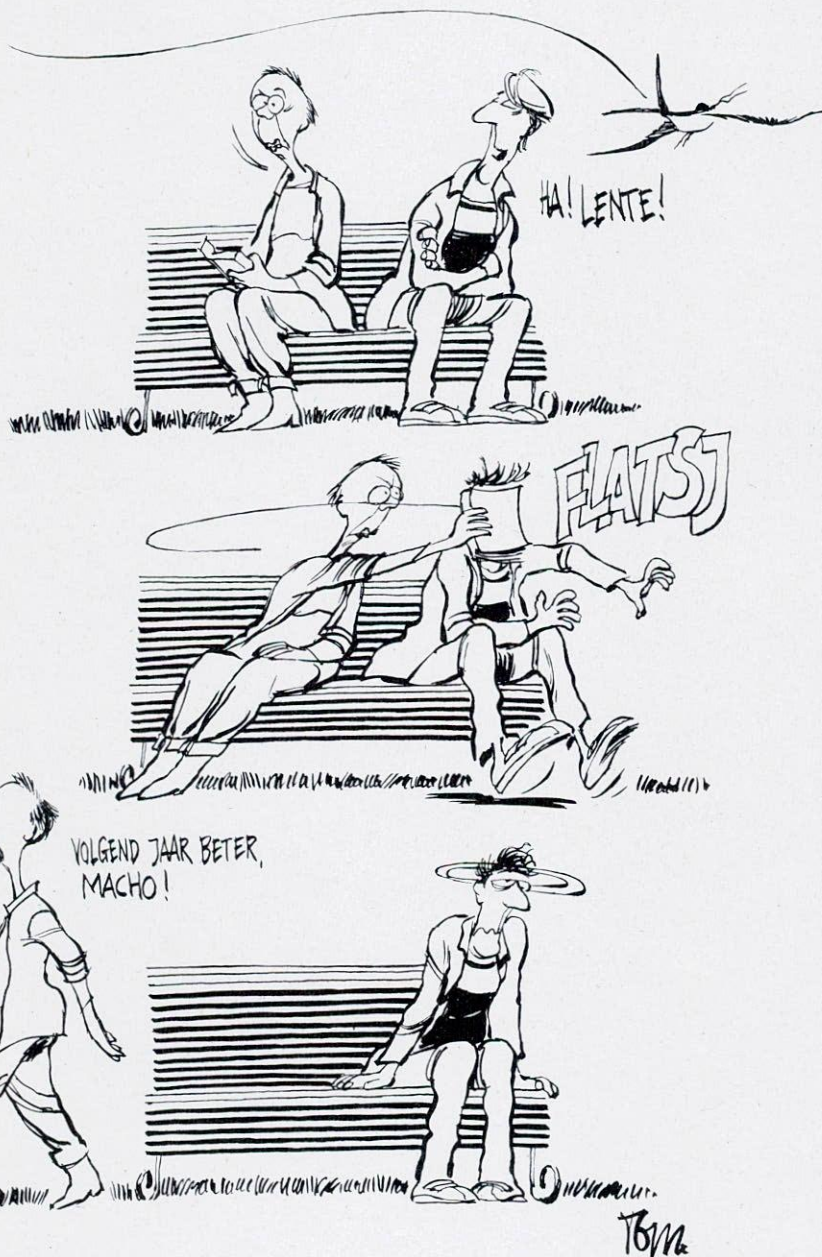
- Minister Deetman heeft toegezegd vóór 1 juni te reageren op ons voorstel het humanistisch vormingsonderwijs in het openbaar basisonderwijs te bekostigen via een landelijke regeling.

- Staatssekretaris Ginjaar-Maas heeft

toegezegd voor 1 augustus te reageren op ons voorstel experimenten met humanistisch vormingsonderwijs in het openbaar voortgezet onderwijs te bekostigen.

- Met staatssekretaris Van der Reijden zal overleg plaatsvinden over het feit dat slechts in 5% van alle ziekenhuizen, psychiatrische inrichtingen, e.d. de mogelijkheid bestaat voor patiënten om op voet van gelijkheid te kiezen voor humanistische geestelijke verzorging. Ook zal de levensbeschouwelijk eenzijdige samenstelling van de nieuwe staatskommissie euthanasie ter sprake komen.

Hes van Huizen

Muggeziften

Naar goed Nederlands gebruik is onder schriftgeleerden, exegeten en andere muggeziften onmiddellijk na het bereiken van een kompromis over de leuzen voor een anti-kernwapendemonstratie op 29 oktober een tekstuitleg uitgebroken. Ieder voor zich meent over de enig juiste uitleg te beschikken. Op het gevaar af bij het leger der muggeziften te worden ingedeeld, wil ik nagaan wat er in de laatste jaren in de kringen van het Verbond over een en ander te berde is gebracht, met name in de kernwapenverklaring van 1980. Overigens niet met de intentie, de enig ware humanistische interpretatie ter tafel te brengen. Tegen de achtergrond van de kernwapenverklaring kan de centrale leus van de demonstratie *geen nieuwe kernwapens in Europa, niet in Nederland, noch in enig ander land er maar net mee door*. Dit geldt eveneens voor de tweede leus *Europa kernwapenvrij*. Slechts de derde leus *kernwapens de wereld uit geeft* duidelijk weer wat humanisten daarover op de hun eigen, genuanceerde wijze menen in hun kernwapenverklaring. Namelijk „dat niet alleen het gebruik maar ook het bezit van kernwapens ethisch onaanvaardbaar is.“ Kortom: voor humanisten die instemmen met de HV-kernwapenverklaring hoeft er dus geen enkel bezwaar te zijn om mee te lopen in oktober.

De centrale leus is niet zozeer principieel als wel strategisch gekozen en geeft een weg aan hoe eventueel het ideale doel te bereiken is; welke eerste stappen gezet kunnen worden. Dit is niet in strijd met wat in de HV-kernwapenverklaring staat te lezen. Daar is het uitgangspunt dat de opschroevende bewapeningsspiraal moet worden omgebogen naar een neerwaartse spiraal. Zo'n begin van ombuiging kan zijn het niet plaatsen van nieuwe kernwapens. En dan het liefst wederzijds, op basis van in onderhandelingen bereikte overeenstemming.

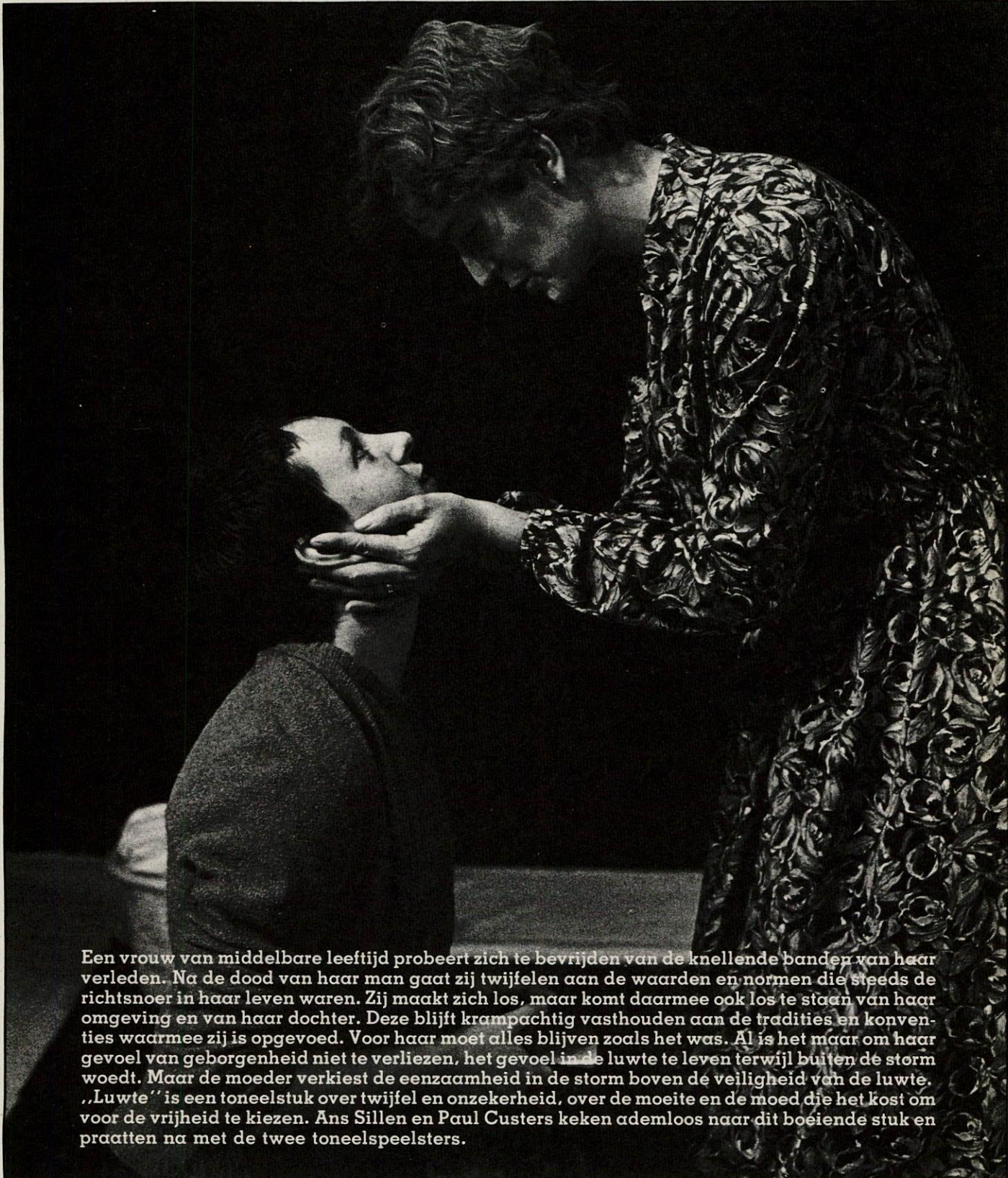
Nu hebben de onderhandelingen over wapenbeheersing die op verschillende plaatsen worden gevoerd, zo langzamerhand wel wat aan geloofwaardigheid ingeboet. Het lijkt eerder of er in Geneve een propagandaslag wordt gevoerd dan dat Sowjet Unie en Verenigde Staten er werkelijk op uit zijn om overeenstemming te bereiken. Wat de HV-kernwapenverklaring betreft geen nood, want de opstellers willen een ander veiligheidsdenken dat niet is gebaseerd op machtsvenwicht. Zij sluiten daarbij niet uit dat Nederland binnen het NAVO-bondgenootschap „tot eenzijdige stappen zal moeten besluiten.“ Overigens werd deze opvatting nog eens bekrachtigd op het in 1981 gehouden HV-kongres dat bijkans unaniem een oproep deed aan alle bij de bewapeningwedloop betrokken partijen om eenzijdige stappen tot ontwapening te zetten.

Chiel Verduijn

Laaiend oneens met wat er in deze „Humanist“ wordt beweerd? Mateloos geboeid door een uitspraak? Gegrinnikt om een cartoon? Laat het ons weten. Stuur een brief (maar hou 't kort). Het adres is: Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

Theatergroep Spektakel speelt **Luwte**

DE MOED OM JE EIGEN LEVEN TE LEIDEN

Een vrouw van middelbare leeftijd probeert zich te bevrijden van de knellende banden van haar verleden. Na de dood van haar man gaat zij twijfelen aan de waarden en normen die steeds de richtsnoer in haar leven waren. Zij maakt zich los, maar komt daarmee ook los te staan van haar omgeving en van haar dochter. Deze blijft krampachtig vasthouden aan de tradities en konventies waarmee zij is opgevoed. Voor haar moet alles blijven zoals het was. Al is het maar om haar gevoel van geborgenheid niet te verliezen, het gevoel in de luwte te leven terwijl buiten de storm woedt. Maar de moeder verkiest de eenzaamheid in de storm boven de veiligheid van de luwte. „Luwte” is een toneelstuk over twijfel en onzekerheid, over de moeite en de moed die het kost om voor de vrijheid te kiezen. Ans Sillen en Paul Custers keken ademloos naar dit boeiende stuk en praatten na met de twee toneelspeelsters.

Gesprekken met vrouwengroepen op de Veluwe vormden de basis voor het toneelstuk „Luwte“ dat wordt gespeeld door twee leden van de theaterwerkgroep Spektakel: Toos Sax van der Weijden en Annemiek Verhoeven. Een moeder-dochterrelatie vormt de achtergrond voor het centrale gegeven in het stuk: de moeizame poging om een eigen leven te leiden tegen normen en opvattingen van een sterk traditionele en gesloten (christelijke) omgeving in. De aangrijpende wijze waarop „Luwte“ op de planken wordt gebracht, veroorzaakt vaak zeer emotionele reacties bij het publiek.

„Het is een vraag hoever je überhaupt kunt veranderen. Maar zelfs als je probeert maar een heel klein beetje te veranderen door te twijfelen aan gangbare normen en waarden, zie je al direct weerstanden opkomen. Je omgeving wil toch blijkbaar steeds weer dat je niet verandert – of in elk geval niet zo erg veel verandert. In het toneelstuk „Luwte“ ontstaan bij de moeder twijfels over de konventies en tradities van haar omgeving. Die twijfels veranderen ook haar gedrag. Een gedrag dat steeds losser komt te staan van wat men verwacht en van wat zou moeten.

Door Paul Custers en Ans Sillen

Haar omgeving, zowel de dochter als de dorps- of kerkgemeenschap, wijzen die veranderingen af. De persoon van de dochter is daarbij symbolisch voor het dorp, de kerk, de publieke opinie, de maatschappij en noem maar op. „Luwte“ speelt op de Veluwe maar het kan evengoed worden gesitueerd in elke andere traditionele, gesloten gemeenschap in ons land. In wezen gaat het om het moeizame en tegelijk moedige proces van verandering en de zware konsekwenties die dat heeft.

Aan het woord is Toos Sax van der Weijden, zij speelt de getrouwde dochter die uit alle macht probeert alles te houden zoals het was. Zij maakt haar pas weduwe geworden moeder (gespeeld door Annemiek Verhoeven) zware verwijten over haar twijfels en het afwijzen van gangbare opvattingen en vaststaande rolpatronen. Moeder en dochter drijven uit elkaar en de relatie gaat kapot. De moeder verliest na haar man nu ook haar dochter en bovendien plaatst ze zich buiten de gemeenschap. De keuze voor zichzelf betekent eenzaamheid voor haar.

Toos hierover: „De gevolgen van verandering in denken en doen gaan heel ver. De moeder verspeelt al haar relaties en ze staat op den duur helemaal alleen. Ze heeft de keuze tussen eenzaamheid of afhankelijkheid. De keuze die ze uiteindelijk maakt, kun je moedig noemen. Haar omgeving isoleert haar zowel geestelijk als fysiek. Natuurlijk komt zo'n situatie in dit stuk nogal overdreven en misschien wel onwettelijk over, maar uit de gesprek-

ken die we met vrouwengroepen op de Veluwe hebben gehad, blijkt toch heel duidelijk dat de schok der herkenning groot is. Daaruit kun je afleiden dat „Luwte“ een min of meer realistisch beeld geeft. En het zou mij niet verbazen als we ook elders in het land, daar waar je het misschien niet zou verwachten, soortgelijke situaties zullen aantreffen. Volgens mij is dat ook één van de punten waardoor het stuk nogal veel publiek trekt. De schok der herkenning treft niet alleen de vrouwen in vergelijkbare situaties, ook de kinderen en kleinkinderen worden in hun omgeving met zulke problemen gekonfronteerd.“ Annemiek Verhoeven speelt de moederfiguur op indrukwekkende wijze (de tranen zijn echt). In het begin schrok ze nogal van de emotionele reacties van

vooral de vrouwengroepen op de Veluwe. Dezer dagen gaat „Luwte“ na de regionale presentatie ook landelijk draaien.

Annemiek Verhoeven: „Veranderingen in het denken en doen bij vrouwen leiden vaak tot grotere weerstanden rondom hen dan bij mannen het geval is in hun omgeving. Dat komt door de traditionele rol die de vrouw in het gezin maar ook in breder maatschappelijk verband, vervult. Zij vervult meestal de sussende, bemiddelende rol. Zij praat conflicten en ruzies „goed“! Een vrouw staat vaak overal tussenin; tussen de kinderen en de man, tussen de maatschappij en het geloof, enzovoort. Een verandering bij de vrouw houdt ook een verandering van dat rolpatroon in en dus treft zo'n verandering iedereen in

Korte inhoud van Luwte

Het stuk speelt zich af in een gewone huiskamer. Een vrouw van middelbare leeftijd, moeder van een getrouwde dochter, is kortgeleden weduwe geworden. Na een moeizaam verwerkt rouwproces bemerkt ze langzaam dat ze zich in een heel nieuwe situatie bevindt. Haar omgeving bekijkt en behandelt haar ook anders nu ze weduwe is. Hierdoor gaat zij diepgaand nadenken over haar plaats en taak in haar verdere leven.

Ze probeert haar eigen weg te vinden en maakt zich langzaam maar onvermijdelijk los van haar gesloten en traditionele omgeving. Ze verandert zichtbaar en veroordeelt oude en vertrouwde opvattingen. Zekerheden die kerk en samenleving haar gaven, maken plaats voor twijfel en kritiek.

Haar dochter wil haar de helpende hand reiken maar doet dat louter vanuit de oude vertrouwde relatie met haar moeder. En die relatie is weer geba-

seerd op de onwrikbare normen en waarden van de christelijke opvoeding die de dochter heeft gehad. Maar juist daaraan wordt door haar moeder fundamenteel getwijfeld.

De dochter is slechts in staat haar moeder praktische hulp te geven en bejegt haar in feite als een oud mens dat niet meer helemaal op zichzelf kan passen en na de dood van papa „gekke“ dingen denkt en doet.

Het beste zou zijn dat moeder zich weer snel schikt in de benauwende opvattingen van de christelijke moraal. Maar daaraan is haar moeder nu juist onomkeerbaar na een moeizame strijd ontsnapt. Moeder en dochter raken steeds verder van elkaar verwijderd. Na haar man verliest de moeder nu ook haar dochter. Waarschijnlijk verliest ze ook de band met haar omgeving. De moeder kiest moedig voor een eigen leven, een onvermijdelijke keuze tussen eenzaamheid en afhankelijkheid.

Moeder en dochter raken steeds meer van elkaar verwijderd

Foto: Frits Falkenhagen

De moeder verbreekt de draad wol die haar dochter (symbolisch) om haar heen heeft gespannen

Luwte: ook voor HV-Gemeenschappen

Zoals uit bijgaand interview blijkt, is het toneelstuk „Luwte“ erg geschikt voor vertoning in de regio en met name voor een humanistisch publiek. Het is mogelijk via een overeenkomst met de theaterwerkgroep Spektakel „Luwte“ op de planken te brengen. De kosten zijn f 855,- (inkl. BTW en bijkomende kosten) en een reiskostenvergoeding op basis van een gulden per kilometer. Geen gering bedrag, maar in de meeste gemeenten kan via de afdeling cultuur of welzijn subsidie worden aangevraagd. In een enkel geval kan ook de provinciale overheid bijspringen. Maar het is het beste om bij vertoning van het stuk samen te werken met andere organisaties en met een stadsschouwburg of cultureel centrum. Behalve financiële biedt dat ook organisatorische en publicitaire voordelen. Overigens is een entreprijs van 5 tot 10 gulden voor een toneelopvoering als deze niet al te hoog. Verder is het nodig dat men kan beschikken over een speelveld van 6x7 vierkante meter, het liefst op een podium. Ook moeten er op z'n minst twee maar liefst drie aansluitingen zijn voor elektriciteit (220v). De voorstelling duurt anderhalf uur, en in principe is er geen pauze.

Meer informatie kunt u opvragen bij de theaterwerkgroep Spektakel, Kerkstraat 17-17a, 6811 DL Arnhem, tel. 085-512418 (Itte Hiemstra).

de direkte omgeving. Dit versterkte effect roept daarom ook een versterkte weerstand op.”

Geprobeerd is om in het stuk de (on)mogelijkheden en konsekwenties van veranderingen in het denken en doen niet te beperken tot de moeder-dochterrelatie. Annemiek: „In feite gaat „Luwte“ over veel meer dan moeder en dochter. Het laat vooral de geestelijke onvrijheid zien in het dorp waar de situatie speelt. En juist dat is zo herkenbaar voor een deel van het publiek. Want hoe vrij we ons ook voelen en hoeveel we er ook over praten, in veel sectoren van onze samenleving is de geestelijke benauwdheid groot. De meeste mensen in ons land leven onder een grote geestelijke druk die we elkaar opleggen. Ge-

zin, kerk, dorp, ga maar eens na hoe weinig werkelijk „vrij“ mensen zich gedragen. Voor de moeder in dit stuk geldt dat ze ook met al die situaties heeft te maken: ze laten haar allemaal geen of nauwelijks ruimte voor vrijheid”.

„Luwte“ is zeker geen „vrouwenstuk“. Zoals gezegd worden binnen de moeder-dochterrelatie problemen aan de orde gesteld die een veel breder bereik hebben. Toch zou deze relatie niet zomaar zijn te vervangen door bijvoorbeeld een vader-zoon relatie.

Toos: „Dat klopt. Het is ook nooit de bedoeling geweest een vrouwenstuk te schrijven. Maar de moeder-dochterrelatie is inderdaad niet zomaar te vervangen door een vader-zoonrelatie. Een vader-zoonrelatie heeft toch meer de

„macht“ als thema. Daarnaast zie ik nog niet hoe vader en zoon zouden praten over het naar elkaar kijken en het elkaar aanraken, zonder dat dat een stempel drukt op de andere ontwikkelingen in „Luwte“. Dat zou trouwens wel een enorme stap zijn in mannemanicipatie. Een vader-zoon-relatie zou wat dat betreft erg taboedoorbrekend werken. Maar hevige emoties tussen vader en zoon in de sfeer van Luwte, zouden er toch een ander stuk van maken. Vaders en zonen hebben toch andere dingen te overwinnen dan moeders en dochters. Het stuk is trouwens wel door een man geschreven.”

Ook om een andere reden hebben de actrices van Spektakel niet gekozen voor een vrouwenstuk. Ze voelen niet voor een feministische aanpak (zoals bijvoorbeeld Proloog die kent, omdat veel vrouwen (met name in de regio) zich afzetten tegen de feministische boodschap op toneel. Met als gevolg dat de doelstelling van het stuk de mist in gaat. Annemiek: „We zoeken naar mogelijkheden om juist die vrouwen te bereiken wa arvan wel 's wordt gezegd dat „ze nog niet zover zijn“ voor wat betreft emancipatie maar ook bijvoorbeeld geloof. Wij willen juist voor die mensen spelen en we willen dat de boodschap overkomt. Dus moet je je afvragen hoe je dat kan doen zonder dat ze weglopen of zich afsluiten. Moeilijk, maar ook een grote uitdaging om een vorm te vinden dat mensen zware kritiek op hun geloof niet bij voorbaat afwijzen. Kort gezegd gaan wij niet uit van kreten, maar van mensen. Die staan centraal. Mensen worstelen altijd met situaties. Je hebt het over mensen die met hun geloof op een bepaalde manier omgaan. Daarom moet je meer laten zien dan ideeën en kreten. Laat maar zien dat mensen ergens moeite mee hebben. Soms gaan dingen goed en soms gaan ze mis.

Door behalve kritiek ook begrip te laten zien, kan men zich in het stuk herkennen. Dúrf men zich ook te herkennen. Door begrip te vragen voor mensen die twijfelen en proberen hun eigen weg te zoeken, praten we het publiek geen schuldgevoel aan.

Paul Custers
Ans Sillen

Jongerencafé

Als je zaterdag 2 april in Utrecht bent, kom dan eens langs in het jongerencafé. Vanaf 8 uur 's avonds ben je welkom in het Erasmushuis, Oudkerkhof 11. Geen speciaal thema deze avond, maar gezellig praten. Bijvoorbeeld over humanisme. Ook kun je dan informatie krijgen over HV-jongerenactiviteiten. Mogelijkheid tot swingen.

De vrouw vervult vaak een bemiddelende rol. Zij staat overal tussenin. Een verandering in haar treft iedereen in haar direkte omgeving. Dit roept een versterkte weerstand op.

De zachte donder van de vrede

Waarschuwing vooraf: wantrouw poëzieuitleggers.

Het is dan ook niet mijn bedoeling dit vers voor u te verklaren. Ik wil alleen aangeven waarom juist dit gedicht mij heeft getroffen.

1. Op 21 november 1981 vond de grote vredesdemonstratie plaats op het Muuseumplein in Amsterdam. Ik heb nooit vermoed dat zo'n gebeurtenis poëtisch verwerkt zou kunnen worden. „Geëngageerde poëzie“, zelfs al was die geschreven door Henriëtte Roland Holst of Herman Gorter, heb ik altijd lachwekkend gevonden; de dichters deden het voorkomen of zij precies wisten hoe de maatschappij er diende uit te zien en vaak wekten zij ook de indruk het volk te willen opzwepen tot verzet of iets dergelijks. Ik wil dat graag zelf uitmaken. Maar waarom heeft dit gedicht dan iets extra's?

2. Ik kan dit vers op drie manieren lezen.

- als een liefdesgedicht
- als een „geëngageerd“ gedicht
- als een gedicht over de persoonlijke strijd van de dichter.

(Er zijn vast nog honderd manieren om het te lezen, maar die ontgaan mij.) Wat ik mooi vind zijn de vele niveaus waarop dit gedicht rijmt. Niet alleen rijmen de woorden, ook de handelingen en de beelden die Eijkelboom gebruikt rijmen.

3. Voorbeelden:

In het tweede couplet schrijft Eijkelboom: *Wij gingen tegendraads de mensen tegemoet/ die als een kalme waterval/ vanaf de hoge bruggen kwamen.* De enorme hoeveelheid demonstranten wordt vergeleken met een kalme waterval. Bij het woord waterval hoor ik het geluid dat een waterval maakt: een soort zeurend geraas, of gekletter. Daarom vind ik het zo treffend als Eijkelboom in het derde couplet zegt: *Geen leus kwam uit de vele monden,/ alleen ging keer op keer de donder,/ de zachte*

21 NOVEMBER 1981

*Je liep daar naast mij in je gouden jack.
Ik liep je nog te leren kennen,
jij moest nog aan de oorlog wennen
die ik nog niet had afgelegd.*

*Wij gingen tegendraads de mensen
tegemoet*

*die als een kalme waterval
vanaf de hoge bruggen kwamen.
Het was de allereerste stoet
die ik ooit zag waarin de namen
van allen waren uitgewist
en waarin elk gezicht
toch toebehoren bleef
aan wie daar samen waren.*

*Geen leus kwam uit de vele monden,
alleen ging keer op keer de donder,
de zachte donder van de vrede door
de gelederen die niet marcheerden.*

*Wij gingen stroomopwaarts over de
Rozengracht,*

*legden soms aan en dronken om de naam
likeuren die op andre dagen
te zoet zijn zouden voor een keel
die meer op rauw geweld
was ingesteld, maar die nu mede
te fluisteren begon, wat
allengs aanzwol tot de donder,
de zachte donder van de vrede.*

*Jij stond daar naast me in je gouden jack.
Het oproer bleef uitbundig stromen.
Ik heb mijn ransel afgenomen
en achteloos opzijgelegd.*

*donder van de vrede door/ de gelederen
die niet marcheerden.*

Ik herinner mij dat ik op die dag ook getroffen werd door het volle applaus dat soms zomaar ergens begon en zich door de rijen heen slingerend naar voren voortplantte. Als ik mij er dat bij voorstel, heb ik het vermoeden dat ik precies begrijp wat Eijkelboom met de donder, de zachte donder van de vrede bedoelt.

In het vierde couplet wordt de vergelijking met „water“ uitgewerkt. Wat in couplet twee nog tegendraads is (een woord met twee betekenissen), is in

couplet vier stroomopwaarts geworden. De hoge bruggen uit couplet twee, is nu de Rozengracht. En weer die donder, die zachte donder van de vrede. Wat ik zelf heel mooi vind in dit couplet is dat die zachte donder eigenlijk „fluisterend“ begon en aanzwol. Zwol het aan uit onmachtige woede?

Voor mij wel.

Het fraaist vind ik echter het eerste en het laatste couplet.

Ik zet ze eens onder elkaar:

*Je liep daar naast mij in je gouden jack.
Ik liep je nog te leren kennen,
Jij moest nog aan de oorlog wennen
die ik nog niet had afgelegd.*

Jij stond daar naast me in je gouden jack.

*Het oproer bleef uitbundig stromen.
Ik heb mijn ransel afgenomen
en achteloos opzijgelegd.*

Een niet verwerkte strijd is verwerkt. Voor de ander gebeurde het onmerkbaar.

Door de demonstratie voor een algemene vrede, werd een innerlijke vrede bereikt.

Ach, er zit nog meer in dit gedicht. Wie het overige werk van Eijkelboom kent (hij schreef hiervoor de dichtbundel *Wat blijft komt nooit terug*), en wie iets over zijn persoonlijke leven weet, zal nog meer diamanten kunnen opdelven uit dit vers; hij zal ontdekken hoe door een perfecte taalbeheersing Eijkelboom zijn thema's op verschillende manieren met elkaar heeft verweven zonder dat het een onoplosbaar cryptogram wordt. En uiteraard blijft er ook iets over wat niet uit te spreken is en wat ook verzwegen dient te blijven: de poëzie. Wantrouw daarom poëzieuitleggers.

Theodor Holman

J. Eijkelboom. De gouden man. Uitgeverij: De Arbeiderspers, Amsterdam 1983. Prijs f 24,50

Foto: Bondig

Vrouwen in HV: economische zelfstandigheid voorwaarde realisering humanistische uitgangspunten

Vrouwen van het Humanistisch Verbond vinden economische zelfstandigheid van mensen een voorwaarde voor gelijkwaardigheid, vrijheid en verantwoordelijkheid. Om dit te kunnen realiseren is toegang tot betaalde arbeid, verzelfstandiging van het recht op sociale zekerheid en gelijke zelfstandige behandeling voor de belastingen, alsmede herverdeling van betaalde en onbetaalde arbeid tussen mannen en vrouwen noodzakelijk. Deze uitspraak werd gedaan op de derde landelijke vrouwendag van het HV op 5 maart.

De dag met als thema „Eigen inkomen – eigen waarde?” was een groot succes. Negentig vrouwen waren enthousiast bezig met het thema en namen op het eind van de dag het besluit hun standpunt naar buiten te brengen.

De dag startte met het vertonen van het HV-televisieprogramma „De kostwinner wint?”, waarin duidelijk naar voren komt dat de huidige stelsels van belastingen en sociale zekerheid uitgaan van het traditionele gezin met de man als kostwinner en de vrouw voor de huishouding en de opvoeding. Vrouwen hebben volgens deze stelsels aanzienlijk minder rechten.

Tot ver in de lunchpauze werd in kleine

groepjes zeer geanimeerd gepraat over de relatie tussen eigen inkomen en de humanistische uitgangspunten van vrijheid, gelijkwaardigheid en verantwoordelijkheid. Zeer duidelijk kwam naar voren dat economische zelfstandigheid van vrouwen belangrijk is. Op flappen was later te lezen: „Een eigen inkomen maakt je volwassen”, „een eigen inkomen geeft je een onderhandelingspositie” en „maatschappelijke waardering wordt in onze samenleving uitgedrukt in geld, wie nu meer geld heeft heeft meer keuzevrijheid”.

Hoe belangrijk een eigen inkomen ook werd gevonden, daarnaast zag men andere mogelijkheden om je eigen waarde aan te ontleen. Doorbreken van rolpatronen en het stimuleren van de eigen strijdbaarheid o.a. door HVO en volwassenenedukatie achtte men hiervoor van belang. Nadrukkelijk werd er op gewezen dat bij het streven naar economische zelfstandigheid rekening moet worden gehouden met financieel zwakkeren.

Ook de rol van de overheid kwam ter sprake. Algemeen was men van oordeel dat de overheid de mensen niet mag opleggen dat je in geval van nood (bijvoorbeeld werkloosheid) financieel afhankelijk moet zijn van degene(n) met wie je samenwoont.

Deze discussie mondde uit in een – overgrote meerderheid aangenomen – motie voor het kongres, waarin wordt gesteld dat het HV stappen moet ondernemen om de financiële zelfstandigheid van vrouwen te bewerkstelligen. Eén van de stappen waar de vrouwen zelf al het initiatief toe namen is het besluit actief te gaan deelnemen aan het Landelijk Breed Platform van Vrouwen voor Economische Zelfstandigheid. Aan dit platform zijn diverse vrouwengroepen op het terrein van emancipatie, politiek, vakbondswerk en levensbeschouwing.

Tijdens de plenaire discussie bleek dat er onder de vrouwen twee stromingen waren. Een deel wilde zich vooral met verdere bezinning bezig houden, anderen wilden juist meer acties naar buiten.

Het leek alsof de laatste groep de meeste aanhang had toen er luid applaus volgde op een boodschap van één van de deelnemers: „Wat ik wil is dat we naar beleid toegaan. Als we schrik hebben, angst hebben voor macht dan zullen we er nooit komen. Vrouwen hebben angst voor macht. Ze begrijpen het woord verkeerd, geven het woord een verkeerde inhoud en last but not least ze hebben schrik om klappen te krijgen. Maar bij macht en nachtverwerving krijg je klappen. Wij zijn nooit opgevoed tot klappen uitdelen, wel tot klappen krijgen. Wij moeten ook durven en kunnen terugslaan”.

Hoe korter uw brief, hoe meer kans op plaatsing. De redactie behoudt zich het recht voor brieven in te korten.

Wat vindt men belangrijk in het leven?

Met grote belangstelling las ik het voortreffelijke interview dat Bert Boelaars had met de Heer Schnabel over het Sociaal-Kultureel Rapport 1982.

Uit dat rapport blijkt dat in 1981 48% van de ondervraagden een goede gezondheid het belangrijkste vindt. Dat percentage is van dezelfde orde van grootte als de percentages die bij andere onderzoeken zijn gevonden.

Hoewel ik daardoor geen bewijzen maar slechts aanwijzingen heb, twijfel ik aan de juistheid van die uitkomsten. Mijn aanwijzingen zijn dat de mensen, veelal bewust, ongezond leven. Ze werken op een verkeerde manier, voeden zich eenzijdig, bewegen onvoldoende, roken en drinken teveel en vinden zich teveel op over dingen van secundair belang.

Daarmede stellen ze zich onnodig en bewust bloot aan lichamelijke en geestelijke lasten die op den duur veelal hun draagkracht te boven gaan. Ze weten dat die gewoonten ongezond zijn en toch volharden ze in hun ongezonde levenswijze. Ze hebben kennelijk andere belangen dan die van hun gezondheid. Die zijn onder meer de behoeften om carrière te maken, zich te doen gelden, „lekker” te eten en zich passief te vermaken, om met behulp van „drugs” hun stemming te beïnvloeden en om hun ideologieën ingang te doen vinden. Het lijkt er dus op dat mensen weinig belangstelling hebben voor gezond leven. Wel zijn ze bang om ziek te worden. Dat verklaart hun trendgevoeligheid bijvoorbeeld met betrekking tot hun voedingsgewoonten. Als de milieuvervuiling in het centrum van de belangstelling staat, hollen ze naar reformwinkels om zich onbespoten te kunnen voeden. Als het misbruik van geneesmiddelen (terecht) aan de kaak wordt gesteld werpen ze zich (niet terecht) in de armen van homeopathen, kruidkundigen en andere therapeuten wier kennis van zaken veelal omgekeerd evenredig is met hun onwankelbare geloof. Ze doen dat niet zelden met een shagje in hun mondhoek, ondanks het feit dat de gehaltes aan teer en nicotine (stoffen die zeer schadelijk voor de gezondheid zijn) in shag zeer hoog zijn.

Angst voor ziek worden stuurt het gedrag van mensen veel meer dan de behoefte om gezond te zijn en dat is eer van de redenen waarom er zoveel zieken zijn. Het lijkt de moeite waard na dit merkwaardige verschijnsel nader onderzoek te doen.

G. C. Soetens (Amsterdam)

Rolgedrag

Rolpatronen: „Modewoord of werkelijkheid”

Dit thema zal centraal staan op de Regionale Vrouwendag (Fr. - Gr. - Drente - Nw. Overijssel) op zaterdag 23 april 1983 in zaal „Fong Sheng”; Stationsweg 9 te Meppel.

Vanaf 10 uur 's morgens zijn leden en belangstellenden van harte welkom om kennis te nemen van de bevindingen van de projectgroep, teneinde gezamenlijk daarover van gedachten te wisselen. Deelnemers kunnen zich opgeven, vóór 15 april, bij G. Kuiken-Hoekstra, Magnesiumlaan 35, 9743 TA Groningen (050-772651) en bij T. Spikman, Brederostraat 88, Zwolle (038-531789).

Het programma voor die dag zal vooraf aan de deelnemers worden opgestuurd.

Gon Veltkamp

De nieuwe schoolstrijd

AANBOD VAN ONDERWIJS STROOKT NIET MET VRAAG

Door Marianne Hoogma

Meer dan 65 jaar na de pacifikatie van de schoolstrijd waarbij de vrijheid van onderwijs en de financiële gelijkstelling van het bijzonder onderwijs aan het openbaar onderwijs een feit werd, woedt opnieuw een schoolstrijd. In deze tijd van gigantische bezuinigingen gaan steeds meer stemmen op om het verzuilde onderwijsbestel aan een kritische evaluatie te onderwerpen. Zo schatte de Nijmeegse hoogleraar Ritzen de kosten van de verzuiling op een half tot één miljard gulden.

Is het aanbod van 65 procent konfessioneel onderwijs nog wel in overeenstemming met de vraag? Staan de leerlingen te trappelen om een gereformeerde horeca vakschool of een katholieke HTS te bezoeken?

Bij elk kritisch geluid beroepen de voorstanders van bijzonder onderwijs, met als aanvoerder minister Deetman, zich op de vrijheid van onderwijs. Met hoeveel recht?

Marianne Hoogma sprak met Hans Wansink van de Vereniging voor Openbaar Onderwijs (VOO) over de nieuwe schoolstrijd.

Foto: André Ruigrok

De Vereniging van Openbaar Onderwijs gebruikt in haar publikaties vaak de term „de nieuwe schoolstrijd“. Wat versta je daaronder?

„De nieuwe schoolstrijd is de ontlading van een spanning die bestaat tussen het aanbod van en de vraag naar onderwijs. Tussen dat aanbod en die vraag ligt een kloof. Het aanbod van onderwijsvoorzieningen wordt gekenmerkt door het feit dat tweederde van de scholen (althans in naam) konfessionele scholen zijn. Daar wordt onderwijs gegeven met het doel een bepaalde levensovertuiging over te brengen. De vraag naar onderwijs is heel anders. Ouders maken voor hun kinderen helemaal niet in de eerste plaats een schoolkeuze op grond van levensbeschouwing. Men kijkt allereerst naar praktische kwesties als: staat de school dichtbij, ligt er geen drukke verkeersweg tussen, naar welke school gaan de vriendjes van de kinderen, wat is het pedagogisch klimaat op de school en heeft de school extra voorzieningen. Dat zijn zaken die ouders belangrijk vinden, levensbeschouwing speelt een zeer ondergeschikte rol bij de schoolkeuze.“ (Zie tabel op pag. 15).

Onverkwikkelijke toestanden

„Dit zijn dus vragen van de individuele onderwijsgebruiker. Maar er is ook nog een andere vraag naar onderwijs, namelijk de maatschappelijke vraag. De gemeenschap verlangt van het onderwijs dat het een bijdrage levert aan de emancipatie van achtergestelde groepen, als vrouwen, kinderen uit arbeidersmilieus en kinderen van kulturele

minderheden. Zo zijn er meer eisen die vaak in het verlengde van die emancipatorische vraag liggen: de school moet een bijdrage leveren aan de weerbaarheid in de samenleving, men moet leren als democratisch staatsburger te functioneren en respect te hebben voor de overtuiging van anderen.

Met name dat laatste punt staat in mijn ogen op gespannen voet met het bijzonder onderwijs. Onderwijs is een kollektieve voorziening, voor honderd procent betaald door de gemeenschap. Dat betekent dat zo'n kollektieve voorziening niet alleen moet voldoen aan de individuele eisen van de onderwijsgebruikers, maar ook aan de eisen die de gemeenschap in zijn totaliteit aan het onderwijs stelt. Dat is ook op het eerste gezicht de mening van de wetgever. Al die eisen die ik noemde liggen namelijk vast in onderwijswetten als de wet op het basisonderwijs en de wet op de medezeggenschap.

Het stellen van maatschappelijke eisen betekent echter een inperking van de vrijheid van onderwijs. Daar zit hem de kneep, de overheid wil de kool en de geit sparen, wat kan leiden tot onverkwikkelijke toestanden. Een voorbeeld: kinderen van Islamitische ouders worden wel in het bijzonder onderwijs opgevangen, maar de doelstelling van de school, het uitdragen van het christendom, blijft gehandhaafd. Er wordt niet op basis van gelijkheid aandacht gegeven aan de Islam. Dat kan ook niet, want dan rijdt de bijzondere school zijn eigen doelstelling in de wielen. Dat is één van de belangrijkste aspecten van de nieuwe schoolstrijd.

Strijd om de leerling

„Daar komen nog allerlei praktische zaken bij, zoals de strijd om de leerlingen. Een school heeft leerlingen nodig om te kunnen blijven draaien. Hoe minder leerlingen je hebt, des te minder leerkrachten je krijgt. Als je op een gegeven moment onder een minimum komt, dan moet de school sluiten. De jacht om leerlingen verscherpt dus de schoolstrijd.“

Ben je van mening dat andersdenkenden met kinderen op een katholieke of protestants-christelijke school, tot het schoolbestuur moeten kunnen toetreden?

„Dat is een belangrijk punt. Ik vind dat wanneer je andersdenkenden in een bijzondere school toelaat, hen als gelijken moet behandelen. Dat betekent dat je het mogelijk moet maken andersdenkenden in de medezeggenschapsraad te laten functioneren, in een schoolvereniging of in het stichtingsbestuur. Maar dat betekent ook dat je de grondslag van de school ter discussie stelt. Stel dat op een gegeven moment die andersdenkenden een meerderheid hebben en er een geheel andere school van willen maken. Dat is dan het einde van zo'n katholieke of protestants-christelijke school. Daarom is het een knelpunt. Een katholiek schoolbestuur moet kiezen tussen het handhaven van een katholieke school met als risico te weinig leerlingen, óf de school te laten voortbestaan onder een andere vlag. Maar dat doen ze niet, ze schipperen. Besturen van bijzondere scholen verwelkomen andersdenkenden om de school overeind te houden, maar de ouders en leerlingen worden als tweederangs gezien.“

Hoge eisen aan leerkrachten

„Een ander punt zijn de leerkrachten. Momenteel worden hele hoge eisen gesteld aan de levensbeschouwing en het individueel gedrag van leerkrachten, omdat ze toch iedereen kunnen krijgen. Maar leerlingen zijn moeilijk te vergaren, dus daar worden helemaal geen eisen aan gesteld.“

Waarom is de VOO voorstandster van decentralisatie van het onderwijsbeleid?

„Voor een aantal zaken is het noodzakelijk dat de Rijksoverheid het kader aangeeft, met name als het gaat om de maatschappelijke doelstellingen. Maar een gemeentebestuur of een samenwerking van verschillende gemeentebesturen heeft natuurlijk veel meer zicht op individuele behoeften van ouders, leerlingen en studenten. Dit is ondermeer van belang bij het voeren van een gemeentelijk beleid op de samenwerking tussen scholen en welzijnsinstellingen. Het heeft geen enkele zin om op een school aan opvang te doen van kinderen met een taalachterstand, als je dat niet in diezelfde wijk met vormingswerk, buurtwerk en andere activiteiten ondersteunt. Er moet meer worden samengewerkt tussen het welzijnswerk en de school in de buurt. Juist daarom is het belangrijk dat de gemeente de scholen in zo'n buurt om me-

Hans Wansink: Mensen hebben recht op goed onderwijs voor hun kinderen, voor zo min mogelijk geld. En het kan ook met minder als we de behoeften aan onderwijs als uitgangspunt nemen.

dewerking kan vragen, of zelfs kan verplichten.

Peperdure scholenplanning

„Ten tweede is decentralisatie van belang voor de scholenplanning. De levensovertuiging is het bepalende element bij de scholenplanning. Men doet net alsof veertig procent van de mensen een katholieke school wil hebben, dertig procent een protestants-christelijke en de rest een openbare of een algemeen bijzondere school. Dat is natuurlijk niet waar. Neem bijvoorbeeld de scholen voor journalistiek. Naast een algemene in Utrecht, zijn er een katholieke in Tilburg en een protestants-christelijke in Kampen gekomen. De eerste fout die werd gemaakt, is dat er een geweldige overcapaciteit is geschapen. De studenten die daar nu zitten, kunnen helemaal geen baan krijgen, want er zijn teveel opleidingsplaatsen. De tweede fout is dat men er vanuit gaat dat de leerlingen uit het noorden en oosten van het land die op de school in Kampen zijn aangewezen, allemaal protestantse journalisten willen worden. Er wordt alleen maar gezegd: er is een algemene in Utrecht, een katholieke in Tilburg, dus moet er in Kampen een protestantse school komen. Dat is de methode waarop de opleidingen worden gepland. Een peperdure methode, want je krijgt alles in drievoud.”

Laat mensen zelf bepalen

Het Humanistisch Verbond heeft bezwaar tegen de aanduiding van de kerkelijke gezindheid bij de gegevens van de burgerlijke stand en het feit dat deze ondermeer worden gebruikt voor de planning van scholen.

„Het gebruik van die gegevens is een schandelijke zaak. Wanneer je een nieuwe school gaat stichten of wanneer je tot herverdeling van het scholenbestand overgaat, moet je onderzoek doen naar de reële behoefte aan onderwijs. Dus je moet aan de ouders een formulier geven waarop ze kunnen invullen aan welke eisen de school zou moeten voldoen: de afstand, soort onderwijs en een al of niet levensbeschouwelijke grondslag. Op basis daarvan moeten de voorzieningen worden gepland. Ik ben van mening dat je de mensen zelf moet laten uitmaken wat goed voor hen is, een bekend humanistisch principe.”

Kosten verzuiling

Is er enig onderzoek gedaan naar de kosten van de verzuiling in het onderwijs?

„Daar is wel om gevraagd door de Tweede Kamer, maar het is er nog niet van gekomen. Ik moet zeggen dat minister Deetman dat onderzoek traint. Er is momenteel een aantal wetenschappers mee bezig, maar het onderzoek verkeert nog in een zeer experimenteel stadium. Eerst moet je uitrekenen wat het kost om bepaalde scholen in stand te houden. Bijvoorbeeld wat het minimum aantal leerlingen moet zijn, wil een school nog rendabel zijn. Die vraag wordt niet eens gesteld. Er

Slechts éénderde van alle scholen zijn openbare scholen

wordt gezegd: „in elk dorp moet een katholieke, een protestants-christelijke en een openbare school zijn”. Dan krijg je allemaal scholen van slechts 60 tot 70 leerlingen. Scholen die per leerling veel duurder zijn dan scholen van 200 leerlingen.

Er zijn ook andere kosten die door de verzuiling worden veroorzaakt. Er wordt een aanbod in stand gehouden waar geen vraag naar is. Kijk naar die bijzondere scholen voor journalistiek, er is helemaal geen behoefte aan katholieke of protestantse journalistiek. De christelijke omroepen en bladen hebben altijd goed kunnen draaien met leerlingen die van de algemene school kwamen, dat bleek geen enkel probleem te zijn. Het is weggegooid geld om daar opleidingen voor in stand te houden.”

Idioot en duur systeem

De schattingen van de kosten van de verzuiling lopen van een half tot één miljard per jaar. Als je dat bedrag zou kunnen besparen zou je in de huidige situatie geen konsessies hoeven doen aan de kwaliteit van het onderwijs. Dat maakt het alleen maar urgenter om het onderwijsaanbod te richten op de vraag naar onderwijs.”

Werkt de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs ook kostenverhogend?

„De financiering is erop gebaseerd dat bijzondere scholen vooral niets tekort komen. Bijzondere en openbare scholen krijgen evenveel geld en als een openbare school meer geld uitgeeft dan is begroot, wordt dat extra geld ook meteen doorbetaald aan het bijzonder onderwijs, of die dat nou nodig heeft of niet. Dus als de centrale verwarming op een openbare school het begeeft, krijgen de bijzondere scholen in die gemeente hetzelfde bedrag.

Hetzelfde gebeurt wanneer een openbare school veel kinderen van kulturele minderheden heeft en dus extra leerkrachten moet aanstellen. Dan krijgen de bijzondere scholen ook extra geld, maar zij zijn daardoor niet verplicht Turkse kinderen op te nemen. Dat is een idioot en vreselijk duur systeem.

Puntensysteem beter

„Waar ik voor pleit is een financieringssysteem naar behoefte. Net zoals je bij het vaststellen van de huur van een huis uitgaat van de aanwezige voorzieningen, via een puntensysteem. Ik denk dat je voor het onderwijs ook zo'n regeling moet treffen. Een oud schoolgebouw is bijvoorbeeld veel duurder dan een nieuw gebouw. Hou daar dan ook rekening mee en geef niet al die scholen precies hetzelfde bedrag voor het onderhoud.”

Ik krijg sterk de indruk dat de besturen van het bijzonder onderwijs de vrijheid van onderwijs als hun eigendom beschouwen in plaats dat het ten dienste staat van de schoolbevolking.

„Dat klopt. Speciaal op verzoek van de besturen van het bijzonder onderwijs zijn er in de wet medezeggenschap twee ontsnappingsklausules aangebracht. De eerste is dat de school op levensbeschouwelijke gronden ontheffing van de hele wet kan vragen. De tweede is de mogelijkheid dat het schoolbestuur kan eisen van kandidaten voor de medezeggenschapsraad dat zij een verklaring ondertekenen waarin zij de levensbeschouwelijke grondslag van de school onderschrijven.

Andere eisen

Tegen een andere deugdelijkheidseis, de wet op het basisonderwijs die eist dat alle scholen de leerlingen voorbereiden op het leven in een multi-kultu-

De gezamenlijke akties tegen de aantasting van de kwaliteit van onderwijs zijn in feite een doorbreking van de verzuilde structuur.

rele samenleving, zijn geen bezwaren gerezen. Ik heb daarnet al aangegeven dat een bijzondere school met die wet in de problemen komt. Maar het is wel een eis die de overheid stelt. De overheid kan de rijksinspectie naar christelijke scholen sturen en kijken of ze wel voldoende voorbereiden op een multi-kulturele samenleving.

En dan heb je ook nog de eis van de rechtsgelijkheid die in het nieuws is gekomen door het voorontwerp van een wet gelijke behandeling. Vooral voor de besturen van bijzondere scholen is die wet een probleem. Men wil gewoon zelf kunnen uitmaken welke sollicitant men aanneemt. Niet alleen op basis van geschiktheid, maar ook op leefgedrag en seksuele voorkeur. Men gaat er kennelijk vanuit dat een leerkracht niet acht uur in dienst is, maar dag en nacht, dat een leerkracht ook 's nachts aan de wetten van het schoolbestuur moet voldoen. Dat brengt een geweldige rechtsongelijkheid met zich mee.

In het openbaar onderwijs is men het er over eens dat een sollicitant vanwege samenwonen of homoseksualiteit niet mag worden afgewezen.

In tegenstelling tot de besturen hadden de leerkrachten van bijzondere scholen geen problemen met het voorontwerp. En vakorganisaties van het bijzonder onderwijs hebben zich vóór een wet gelijke behandeling uitgesproken. Zij hebben ook benadrukt dat die wet niets met de vrijheid van onderwijs te maken heeft."

Denk je dat de regering konsessies zal doen aan de bezwaren van de besturen van bijzondere scholen?

„De schoolbesturen zijn van mening

dat de vrijheid van onderwijs zwaarder weegt dan het grondrecht van gelijke behandeling. Het is voor mij nog de vraag wie er gelijk zal krijgen. Aan de ene kant zijn de besturenraden machtig, zij hebben grote invloed op het CDA. Minister Deetman komt zelf ook uit de besturenraad van het protestants-christelijk onderwijs en is daar trots op. Ik denk niet dat de bezwaren zonder slag of stoot zullen worden ingeslikt. Aan de andere kant is het wel zo dat het bijzonder onderwijs al belangrijke nederlagen heeft geleden met betrekking tot de wet gelijke beloning en vooral bij de wet gelijke behandeling tussen mannen en vrouwen. Vroeger werden er nog wel eens onderwijzeressen of kleuterleidsters ontslagen als ze gingen trouwen of zwanger werden. Die diskriminatie is nu wettelijk verboden."

Geen symbolische wet

„Wanneer het bijzonder onderwijs komt met het argument van de vrijheid van onderwijs, kun je dat zelfs beschouwen als het aanzetten tot burgerlijke ongehoorzaamheid. Want men mag op een heleboel punten niet meer diskrimineren. Zo is de vrijheid van onderwijs dus al ondergeschikt aan het grondrecht op gelijke behandeling tussen mannen en vrouwen. De felle protesten hebben vooral te maken met homoseksualiteit. Dat doet kennelijk de deur dicht.

Wat er van die wet tenslotte terecht komt: ik denk dat we er waakzaam voor moeten zijn dat het geen symbolische wetgeving wordt, een wetgeving zonder tanden. Er moet behoorlijk in worden geregeld dat niet alleen slachtoffers procesrecht hebben, maar ook or-

ganisaties die namens belanghebbenden optreden, (bijvoorbeeld het COC). In de wet moeten ook behoorlijke sancties en schadeloosstellingen worden geregeld. Het zal nog wel een flink gevecht worden in het kabinet.

Eén troost is dat men bij het regeerakkoord heeft besloten dat er een wet komt. Of die wet effectief zal zijn, moet nog blijken, daar moeten we alert op zijn."

Wat vind je van het initiatief om een orthodox-christelijke universiteit te stichten?

„Ik vind in het algemeen instellingen van levensbeschouwelijk getint onderwijs voor volwassenen onzin. Volwassenen moeten – zeker als het om wetenschap gaat – in staat worden geacht de konfrontatie met andere opvattingen aan te gaan. Rijksuniversiteiten kunnen wel degelijk door het instellen van bijzondere leerstoelen, levensbeschouwelijk divers zijn. Het Humanistisch Verbond heeft bijvoorbeeld een bijzondere leerstoel aan de universiteit van Leiden, en zo zijn er meer. Het is voor de wetenschap een slechte zaak wanneer hoger onderwijs zou worden opgezet volgens godsdienstige principes. Bijvoorbeeld om het creationisme te propageren. Ik vind het helemaal niet erg als een creationist een bijzondere leerstoel krijgt aan een Rijksuniversiteit. Dat aan fakulteiten verschillende opvattingen worden gebracht, is wel een uitstekende zaak."

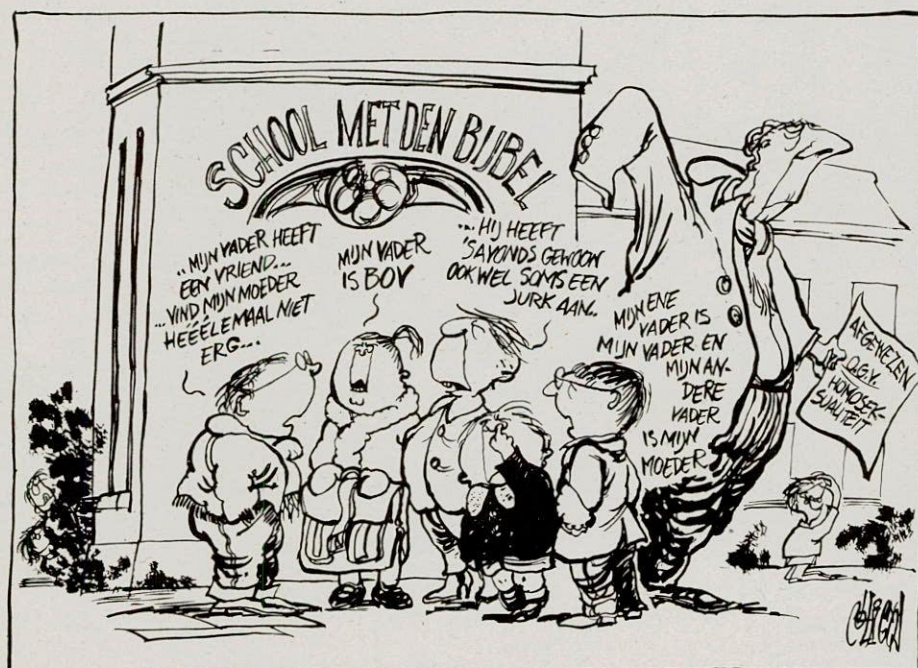
Integratie onmogelijk

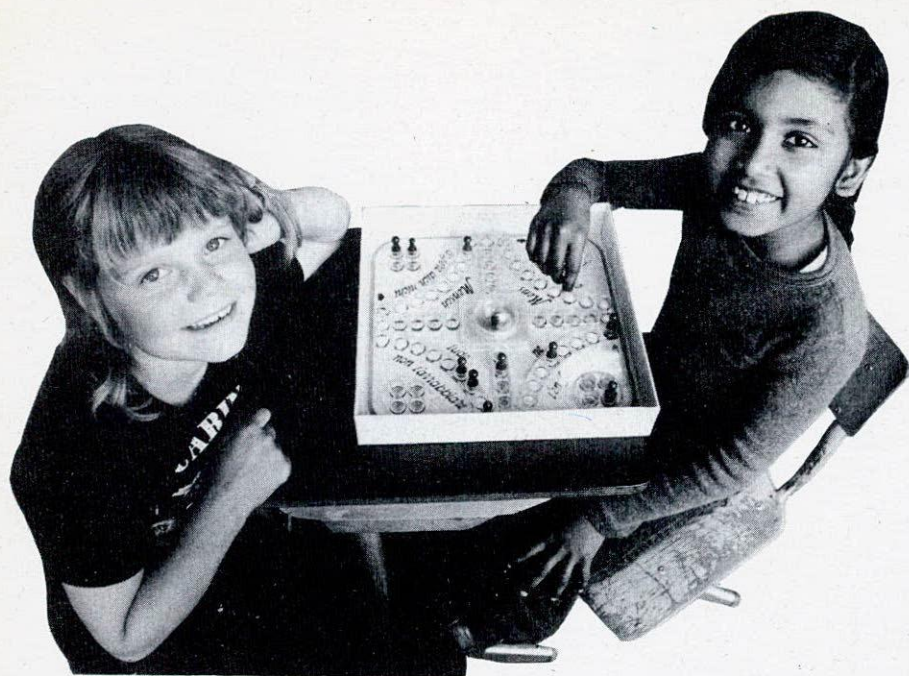
„De verzuiling in het hoger onderwijs belemmert een konstruktief onderwijsbeleid. Er wordt al tijden lang gezegd dat HBO en WO moeten integreren. Ik vind het in principe een goede zaak dat het praktisch gerichte HBO en het meer theoretisch gerichte wetenschappelijk onderwijs aan elkaar gekoppeld worden. Maar juist de verzuiling belemmert de integratie van het HBO en WO. In het HBO is sinds 1968 een geweldige verzuiling tot stand gekomen. Daar heb je allemaal kleine, levensbeschouwelijk getinte schooltjes. Daarom is het op dit moment onmogelijk om die integratie van de grond te krijgen."

Heeft het bijzonder onderwijs eigenlijk bestaansrecht?

„Vrijheid van onderwijs is altijd relatief omdat het parlement moet uitmaken wat de maatschappelijke doelen zijn waaraan het hele onderwijs moet voldoen, wil het gefinancierd worden. Binnen die maatschappelijke eisen, die in mijn ogen ver kunnen gaan, vind ik dat bijzonder onderwijs wel degelijk bestaansrecht heeft. Mits kan worden aangetoond dat er ouders of studenten zijn die echt behoefte hebben aan onderwijs op levensbeschouwelijke grondslag, en er bovendien behoefte is aan schoolverlaters met die achtergrond. Als er behoefte is aan gereformeerde kelners, dan mag er voor mij best een gereformeerde hotelschool zijn."

„Ik denk dat bijzonder onderwijs duidelijk kan maken wat nieuwe behoeften zijn van onderwijsgebruikers. De laat-

De maatschappij verlangt van het onderwijs dat het bijdraagt aan de emancipatie van o.a. kinderen van kulturele minderheden

ste tijd worden er veel vrije scholen opgericht, dat zijn scholen die uitgaan van de principes van Rudolf Steiner, daar blijkt kennelijk behoefte aan te zijn. Omdat er vrijheid van onderwijs bestaat, kun je snel aan zo'n nieuwe vraag voldoen. Dat vind ik een waardevol element."

Jaarverslag

„Aan de andere kant lijkt de vrijheid van onderwijs democratisch, maar drukt in feite de verzuiling een oneigenlijk stempel op de schoolkeuze. Daarmee bedoel ik dat ouders weinig invloed hebben op de sfeer van de school. Pas als ze actief worden in een medezeggenschapsraad, kunnen ze invloed uitoefenen. Ik vind dat scholen, net als bedrijven, een jaarverslag moeten publiceren, zodat de ouders de resultaten en de uitwerking van de pedagogische doelstelling van zo'n school kunnen beoordelen. Zo'n jaarverslag zou moeten worden goedgekeurd door

de onderwijsinspectie, zodat van elke school allerlei gegevens bekend zijn. Op grond van die gegevens kan dan een schoolkeuze worden gemaakt. Men doet altijd maar alsof alle scholen even goed zijn en alleen verschillen in levensovertuiging. Dat is onzin."

Mag er volgens jou op onderwijs bezuinigd worden?

„Onderwijs kan niet ontkomen aan bezuinigingsmaatregelen. Maar wat we nu zien gebeuren is dat er in het wilde weg wordt bezuinigd op de kwaliteit en toegankelijkheid van het onderwijs. Er worden in het wilde weg leerkrachten weggestuurd die hard nodig zijn. De eisen die aan leerkrachten worden gesteld zijn veel hoger dan pakweg twintig jaar geleden. Die eisen staan geformuleerd in de wet op het basisonderwijs. Er moet (terecht) meer aandacht komen voor kinderen van kulturele minderheden, kinderen met een taalachterstand, kinderen met motivatieproblemen. Gekombineerd met het feit

dat het onderwijs geweldige veranderingen doormaakt, waardoor leerkrachten extra uren moeten maken om nieuwe onderwijsprogramma's te maken, is het hard nodig dat er veel leerkrachten in het onderwijs zijn."

Onderwijs is inefficiënt

„De andere kant van de zaak is dat het hele onderwijsbestel inefficiënt is. Het onderwijs werkt niet marktgericht. Mensen hebben recht op goed onderwijs voor hun kinderen, voor zo min mogelijk geld. Ze betalen er tenslotte voor. Het kan ook minder als je uitgaat van een marktsituatie, als je de behoeften aan onderwijs als uitgangspunt neemt en die behoeften serieus onderzoekt."

Tijdens de acties tegen de bezuinigingen in het onderwijs vochten bijzonder en openbaar onderwijs samen. Is dit een lichtpuntje in de nieuwe schoolstrijd?

„Als we kijken naar de protesten rond het voorontwerp van een wet gelijke behandeling, zien we dat schoolbesturen een geweldige grote mond hebben en zich aanmeten te spreken namens het hele onderwijsveld. Maar wanneer de kwaliteit van het onderwijs wordt bedreigd, horen we van de schoolbesturen niets. Maar dan zien we dat ouders en leerkrachten schouder aan schouder voor die kwaliteit opkomen. Dan maakt het niet meer uit of het om een openbare of bijzondere school gaat. De acties tegen de aantasting van de kwaliteit van onderwijs zijn in feite een doorbreking van de verzuilde structuur. Ik denk dat diegenen die nu opkomen voor de kwaliteit, veel meer recht van spreken hebben, dan die schoolbesturen, als het gaat om de inrichting van het schoolbestel. De hoogste vertegenwoordiging bij het ministerie van onderwijs is momenteel geregeld naar zuil. Ik denk dat je die vertegenwoordiging anders moet inrichten: een geleding van leerkrachten, een geleding ouders, leerlingen en studenten en een geleding van besturen. De belangen die je kollektief als leerkrachten of als ouders hebt, zijn tenslotte veel belangrijker dan de belangen die je hebt omdat je in dezelfde zuil zit."

Marianne Hoogma

Motieven van ouders bij schoolkeuze voortgezet onderwijs

Motief	zeer be- lang- rijk	be- lang rijk	noch onbel. noch belangr.	onbel. +
1. De school moet veel contact met de ouders houden.	38,6%	55,1%	4,9%	1,4%
2. De school moet veel keuzemogelijkheden van schoolsoorten en vakken bieden.	33,8%	58,4%	5,2%	2,5%
3. De school moet per fiets goed bereikbaar zijn.	33,1%	56,8%	4,8%	5,4%
4. De school moet uitgaan van ideeën over de opvoeding van kinderen waar wij achter kunnen staan.	31,3%	56,2%	7,6%	4,9%
5. De school moet veel aandacht besteden aan creatieve vakken.	16,2%	54,0%	17,0%	12,8%
6. De school moet niet te groot zijn.	16,5%	47,8%	19,7%	16,0%
7. De school moet veel extra activiteiten organiseren, zoals feestjes, sportdagen, werkweken e.d.	8,3%	35,3%	21,2%	35,2%
8. De school moet in haar onderwijs uitgaan van dezelfde godsdienst of wereldbeschouwing als ons gezin.	11,7%	28,4%	19,3%	40,6%
9. De school moet in een modern gebouw zitten.	6,9%	24,3%	25,5%	43,3%
10. De school moet ook door vriendjes/vriendinnetjes uit de buurt bezocht worden.	5,3%	24,2%	23,9%	46,7%

Bron: Onderzoek Kulturele Veranderingen 1981, Sociaal Kultureel Planbureau, Rijswijk.

Studiegroepen

De Stichting Socrates organiseert, als vervolg op haar maandelijks symposia, zogenoemde studiegroepen die verder doordenken op de thema's die tijdens de symposia aan de orde zijn geweest. Zo is er sinds kort een studiegroep „redelijk denken" van start gegaan en willen we rond half april met een studiegroep „arbeid" beginnen. In beide groepen is nog plaats voor enkele mensen die er een inhoudelijke bijdrage aan willen leveren. Beide studiegroepen zullen gedurende ongeveer een half jaar maandelijks bijeenkomen. Geïnteresseerden kunnen voor meer informatie contact opnemen met Joachim Duyndam, (postbus 114, 3500 AC Utrecht, tel. 030-318145).

Het Verbond verbindt

Alle hens moeten nu op het dek komen had voorzitter Rob gezegd. Even dacht ik te horen dat hij „alle mens“ had gezegd. Maar het was de wens die als vader van een mooie gedachte mij parten speelde, want in het kader van de humanisering van de samenleving en niet te vergeten de emancipatie had het „best wel“ zo gezegd mogen worden. De bedoeling was duidelijk, want de boodschap – om in de maritieme sfeer te blijven – dat voorzitter Rob, net als indertijd admiraal Nelson van zijn schepelingen verwachtte dat „ieder mens zijn plicht zou doen“, kwam goed over. Zo goed, dat ze me die avond nog lang uit mijn slaap hield. Want hoe moest ik die opdracht „operationaliseren“? Hoe zou ik haar „konkreet“ kunnen maken? Een mogelijkheid als altijd op tijd komen bij de hoofdbestuursvergaderingen is te gemakkelijk. Geen enkele hoofdbestuursvergadering missen leek me niet zo voor de hand liggend, want iedereen moet zich regelmatig realiseren dat zijn of haar deelname aan een vergadering zo'n vergadering wel eens goed kan doen uitlopen en haar doelmatigheid aanzienlijk kan beperken. Elke vergadering heeft immers zo haar momenten dat voorzitters voor zichzelf

zuchtend vaststellen dat hij al lang rustig thuis had kunnen zitten als bepaalde personen er niet waren geweest. Toen het ochtendblad op de deurmat viel, schoot me de gedachte binnen dat er toch nog een eenvoudige manier was om mijn extra inzet te tonen zonder dat dit veel extra tijd zou gaan kosten. Voortaan zou ik *Humanist* niet meer thuis lezen, maar in de trein op weg naar mijn werk. Het enige offer dat ik dan moest brengen was niet meer gebruik te maken van een rustige reistijd, maar nadrukkelijk van een piekmoment. En dat is voor de goede zaak nog wel op te brengen.

Het had sukses. De tweede keer, ik begon toen de artikelen voor de derde keer te lezen, was er een medereiziger die mij, zich verontschuldigend voor de opdringerigheid, (hij had al iets van de ware humanist over zich) vroeg wat voor nieuw tijdschrift ik toch wel ingespannen aan het lezen was. Opgetogen kon ik hem zeggen dat het de nieuwe *Humanist* was, dat het Humanistisch Verbond nu een echt tijdschrift uitgaaf en niet meer een soort circulaire zoals grootwinkelbedrijven je wel eens bezorgen.

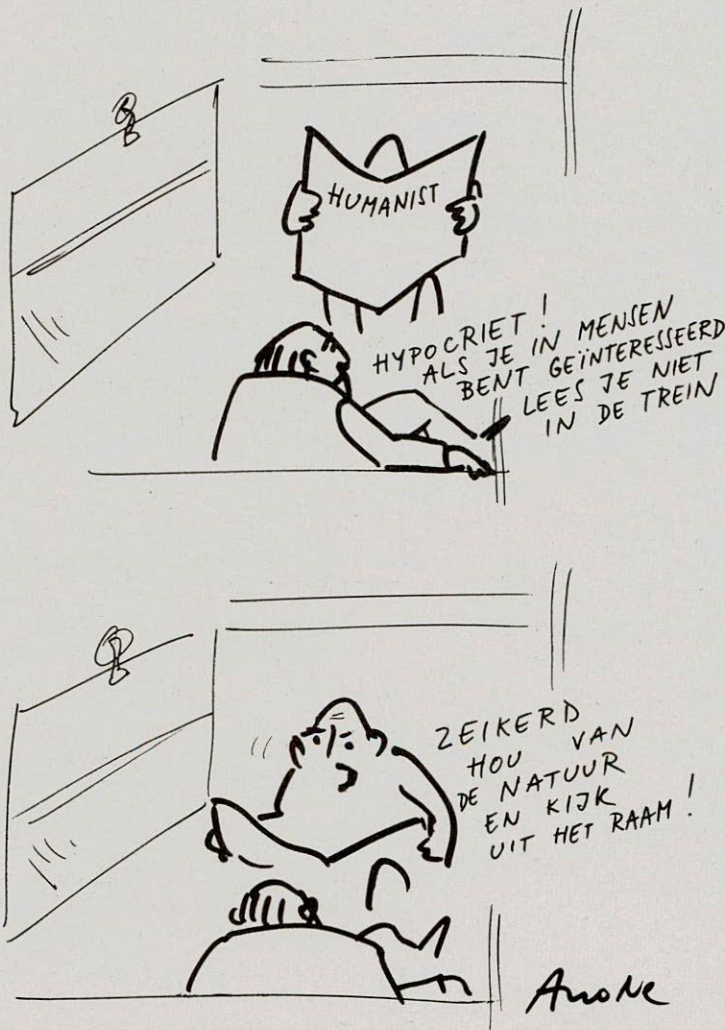
Nou en toen kwam het gesprek over het Verbond pas goed los. Mijn gesprekspartner vertelde alleen nog maar in een kerkgebouw te komen als daar meubels werden verkocht of inspraakavonden werden gehouden. Hij hoorde tot dat steeds meer groeiende leger van buitenkerkelijken, humanisten dus zoals voorzitter Rob dit zo prachtig hard heeft gemaakt aan onze bewindslieden.

Wat doordrukken en hij zou één van ons kunnen worden. „Alle hens aan dek!“ De stem van voorzitter Rob resoneerde door mijn hoofd en werkte als een pepmiddel. Niet al te opzichtig tastte ik in mijn zak naar één van die mooie plakplaatjes van onze publiciteitsfunctienaris en brandde los: „U kunt bij ons in het Humanistisch Verbond voor alles terecht. Wij hebben werkelijk voor elk wat wils. Mocht u homo zijn dan is er een homo-werkgroep. Als u getrouwd bent is er voor uw vrouw de werkgroep emancipatie. Wilt u zich voor mensenrechten inzetten, dan kunt u naar het HOM. Pacifisten kunnen terecht in ons eigen Humanistische Vredesberaad. Bent u bang voor de toekomst dan is er altijd wel een praatgroep waar u over uw zorgen kunt praten. Zit u nog veel over uw kerkelijk verleden te denken, dan hebben we ook daar wel een praatgroep voor. Denkt u dat u kritisch van nature bent dan is er zelfs een aparte beweging voor u. Als u niet al te jonge kinderen heeft, kunnen ze onder bevoegde leiding naar ons eigen „jongerencafé“. U ziet het, we hebben van alles: praatgroepen, werkgroepen, bewegingen, beraden. En dan moet ik natuurlijk nog de gemeenschappen noemen. In andere verenigingen heet zo iets een afdeling, maar wij willen daar meer inhoud aan geven en daarom spreken wij van gemeenschappen.“ Als dit niet een wervend woord was, dan wist ik het niet meer. Mijn gesprekspartner keek me nadenkend aan. „Het klinkt allemaal heel mooi en ik heb dan ook maar één vraag. Als je nu met gelijkgerichten en gelijkdenkenden in zo'n praatgroep of beweging of werkgroep of beraad zit, heb je dan nog wel tijd om andersdenkende humanisten te ontmoeten? Die op een andere manier kritisch willen zijn bijvoorbeeld. Of die op een andere manier over de toekomst willen denken. Of die niet op de voorgeschreven wijze pacifist zijn. Waar moet je bij jullie terecht als je het allemaal niet zo zeker wilt weten, omdat er zo weinig zeker te weten is en daarover echt van gedachten wilt wisselen en niet altijd met elkaar gelijkgevenden wilt praten?“

Gelukkig reed de trein op dat moment mijn eindstation binnen. „Oh, maar daarvoor hebben we onze landelijke organisatie. Die heet niet voor niets verbond. Want een verbond verbindt immers.“

Het plakplaatje heb ik maar in mijn zak gehouden.

Johan S. Wijne

DE HALTE TUSSEN STERVEN EN DE DOOD

Ervaringen over bijna-dood: ongelooflijk of ongeloofwaardig?

Door Albert Nieuwland

Dood is dood, zult u zeggen, daarna is er niets meer. Menig humanist voegt daar nog aan toe: we kunnen niet weten of er nog iets is, dus laten we er onze kostbare tijd niet aan verdoen en ons bezighouden met het leven, dat is al moeilijk genoeg. Maar toch, soms is dood niet stomweg dood en is er nog één halte voor het definitieve eindstation. Dat is de bijna-dood. Meer mensen dan men misschien zou denken (en in ieder geval meer dan de cynicus lief is) keerden van deze halte terug naar het leven. Zij zagen de dood in het gezicht en konden het navertellen. Hun verhalen zijn vol duisternis, maar ook vol licht en meningen zag zijn of haar leven in een flits voorbijtrekken.

Wat moeten we met deze ervaringen over bijna-doodgaan? Is het allemaal nonsens en slechts te wijten aan simpel zuurstofgebrek in de hersenen, aan „wishful thinking”? Of is er meer tussen hemel en aarde en is er nog een „andere” werkelijkheid? En wat heeft het humanisme hier mee van doen? Albert Nieuwland vroeg zich dit ook allemaal af en stortte zich in de schemerige wereld tussen sterven en de dood. Hij keerde monter terug: voor hem doet bijna-dood leven.

Lang heb ik gedacht dat er over dood en sterven eigenlijk niets zinnigs valt te zeggen. Niemand is immers ooit teruggekeerd uit de dood. Wat voor zin heeft het dan om je er mee bezig te houden? Waar zou je je druk om maken? Léef liever, haal uit het leven wat er in zit! Ook anderen – zelfs grote geesten als Sartre – huldigden deze opvatting. En zij staan in een zeer lange traditie. Neem nou de Griekse filosoof Epikurus (300 v. Chr.) die zei: „Zolang wijer zijn is de dood er niet, zodra de dood er is zijn wij er niet meer“.

Na een sterfgeval in mijn naaste omgeving merkte ik echter dat ik me er toch niet zo makkelijk van kon afmaken. Ik moest me met de dood bezighouden. Het verrassende was dat ik ondanks mijn verdriet een verhevigde drang tot leven voelde. Ik ervoer dat dood en leven op een voor mij onverklaarbare wijze samenhangen. Reden genoeg om me in allerlei literatuur over dood en sterven te storten. Inderdaad: storten. Een ware hartstocht om me met de dood bezig te houden, juist omdat ik op de een of andere manier een verbinding voelde met het mysterie van het leven.

Van alle boeken die ik vervolgens hierover las, wil ik dat van Elisabeth Kübler-Ross „Lessen voor levenden, gesprekken met stervenden“ apart noemen. Zij spreekt niet abstract over de dood, maar doet heel concreet verslag van haar ervaringen met stervenden. Het nieuwe voor mij was – en daarmee heeft ze baanbrekend werk verricht – dat ze sterven niet als einde maar als uiting van leven ziet. Stervenden moeten volgens haar niet als zielige, opgegeven gevallen worden beschouwd maar als mensen in een bepaalde levenskrisis.

Zij onderscheidt vijf stadia in het proces van acceptatie van de eigen dood: ontkenning, woede, marchanderen, depressie en aanvaarding. Kübler-Ross bepleit daarbij grote openheid. Immers, sterven behoort bij het leven en het weet-hebben ervan tot het recht van de levenden. Ze laat in haar boek zien hoe dit besef van de naderende dood mensen uiteindelijk sterker maakt en zelfs doet „groeien“. Vaak nog zijn de rollen omgedraaid: stervenden helpen professionele hulpverleners met hun sterfensproblematiek.

Het lezen van dit boek gaf me het gevoel een stukje leven op de dood te hebben veroverd. Daarin zat ook het humanistische aspect voor mij. Mensen die voor menswaardig leven opkomen, moeten juist op de grenzen van het leven actief grensverleggend bezig zijn.

Het boek van Elisabeth Kübler-Ross gaat meer over stervensvoorbereiding dan over het sterven zelf. Het beantwoordde niet al mijn vragen, zoals hoe de ervaringen van mensen op hun doodsbed zijn. Zouden die misschien iets kunnen onthullen over het levensmysterie? Met die vraag in mijn achterhoofd ben ik gaan zoeken op de tegenwoordig goed gevulde planken van de afdeling Occultisme van mijn boekhandel. Een afdeling waar ik me tot dan toe nooit zo had thuisgevoeld. Ik stuitte

op een boek van een zekere dr. Raymond A. Moody jr. met de titel „Leven na dit leven“ en als ondertitel „ervaringen van mensen tijdens hun klinische dood“. Het boek wordt op de achterflap aanbevolen door niemand minder dan Kübler-Ross met de wervende tekst: „De onderzoeken die dokter Moody in zijn boek aan de orde stelt zijn uiterst verhelderend en vormen een bevestiging van wat ons al tweeduizend jaar lang is geleerd – dat er leven is na de dood“.

Het boekje van „dokter“ Moody was een openbaring voor me. Maar het heeft me ook opgezaagd met een levensgrote puzzel die voorlopig niet af is. Hierover gaat dit artikel verder. (U kunt nog ophouden...)

Geen wetenschappelijk fantast

Raymond Moody is doctor in de filosofie, gespecialiseerd in de ethiek, logica en de taal filosofie. Hij ging later medicijnen studeren om psychiater te worden en studeerde ook filosofie van de geneeskunde. Ik vermeld dit zo uitvoerig om aan te geven dat hij heeft leren nadenken en niet zomaar een wetenschappelijk fantast is. Hij is in zijn boek eerlijk en nuchter maar heeft wel een fantastisch verhaal te vertellen.

Hij beschrijft hoe hij in 1965 werd geboeid door de persoonlijkheid van zijn hoogleraar in de klinische psychiatrie. Deze straalde een ongewone warmte, vriendelijkheid en gevoel voor humor uit. Deze hoogleraar bleek ook geen gewone man te zijn. Hij had namelijk een zeldzame ervaring meegemaakt: hij was tot tweemaal toe „klinisch dood“ geweest. D.w.z. zijn hartslag en ademhaling waren opgehouden, maar tot tweemaal toe was hij toch weer tot leven gekomen en kon de vreemde ervaringen die hij tijdens zijn dood had

meegemaakt, navertellen. Moody kon dit verhaal eerst niet plaatsen, en „vergat“ het. Tot jaren later, toen hij kolleges gaf over de opvattingen van de Griekse filosoof Plato (400 v. Chr.) en de onsterfelijkheid van de menselijke ziel. Na afloop van zo'n kollege vertelde een student over de wonderlijke ervaringen van zijn grootmoeder nadat zij tijdens een operatie was „gestorven“. Daarmee was Moody's belangstelling ook weer tot leven gewekt. Hij begon zich erin te verdiepen en verzamelde door middel van interviews gegevens. Tot zijn verrassing merkte hij dat na zijn kolleges over onsterfelijkheid van bijna iedere groep van 30 studenten er minstens één naar hem toekwam om over een bijna-doodservaring te vertellen. Voor ik hier verder op in ga, nog even dit. Onder zo'n „bijna-dood“-ervaring verstaat Moody niet alleen klinischdood, maar ook als mensen ten gevolge van een ongeluk of een ziekte dicht bij de lichamelijke dood zijn geweest en de gemoedstoestand van echt stervenden.

De bijna-doodservaring

De verhalen die Moody aanhoorde, waren soms zeer verschillend, soms overlaptten ze elkaar en sommige waren bijna identiek. Om een indruk te geven, een verhaal van een jonge ex-militair: „In Vietnam liep ik verwondingen op, waaraan ik „stierf“, hoewel ik me er aldoor volledig van bewust bleef wat er met me gebeurde. Ik werd getroffen door zes salvo's mitrailleurvuur, maar daar raakte ik helemaal niet door van streek. Ik voelde het feitelijk als een enorme opluchting dat ik gewond raakte. Ik voelde me volkomen kalm en in het geheel niet angstig. Op het moment dat ik werd geraakt, begon mijn leven zich als een film te ontrollen. Het was alsof mijn hele leven,

„Ik zag mijn leven als e

vanaf mijn baby-tijd, in beelden aan me voorbijtrok. Ik kon me alles herinneren, de beelden waren bijzonder levendig en duidelijk. Mijn leven flitste aan me voorbij, van mijn prille herinneringen tot aan het meest recente en dat alles binnen een zeer kort tijdsbestek. En het was geen akelige ervaring. Ik onderging alles zonder gevoelens van groei of vernedering. Ik geloof dat ik het het beste met een serie dia's kan vergelijken – het was precies alsof iemand me in een ijtempo dia's toonde."

Moody herkende in de verhalen in totaal 15 overeenkomsten, waarvan ik er enkele zal noemen. Zo zijn de ervaringen alle zeer reëel (de mensen zijn er heilig van overtuigd, dat het „echt" was wat ze meemaakten), maar ook van zo'n onalledaagse aard dat ze niet wezenlijk in woorden zijn te vatten. Verder worden alle ervaringen gekenmerkt door gevoelens van grote opluchting, ontspanning en vrede („heerlijk, dat dat allemaal achter de rug is"). Mensen hebben ook vaak uittredingservaringen, d.w.z. dat men het eigen lichaam een paar meter lager ziet. Velen hebben het gevoel door een donkere tunnel, gat of dal getrokken te worden. Dit gaat soms gepaard met geluid. Dit kan onplezierig zijn, zoals gonzen, gerinkel, geraas. Of plezierig: luidende klokken, wonderschone muziek. Aan de andere kant van de donkere lukt het licht, vaak als „wezen" beschreven, dat een grote liefde en warmte uitstraalt en woordeloze vragen stelt. In een flits wordt het leven herbeleefd: het „levenspanorama". En steeds komt er een moment dat mensen de beslissing moeten nemen: of door naar het verrukkelijke licht of terug naar het gewone leven. Deze beslissing wordt vaak vergemakkelijkt door de aanwezigheid van overleden naasten, die de aspirant-dode raad kunnen geven. Zij die terugkeren tot ons leven

hebben de bijna-doodservaring als geweldig verrijkend beleefd. Het leven heeft voor hen een diepere zin gekregen en men is niet bang meer voor de dood.

Baarlijke nonsens?

In zijn vervolgboek „Gedachten over leven na dit leven" noemt Moody nog enkele andere overeenkomsten. Zoals het gevoel dat men gedurende één moment alles volledig kan doorzien. En ook de ontmoeting met „dolende zielen", d.w.z. overledenen die nog op de een of andere manier met het aardse leven verbonden zijn. Sommigen zien prachtige landschappen en steden van licht.

Tot zover Moody's verslag. Fascinerend, maar maakt hij het niet te bont? Ik had wel eens gehoord van uittredingservaringen, beiderse klokken en het levenspanorama als verschijnselen bij het sterven. Maar ontmoetingen met overleden, met bekenden waarmee je vervolgens over je al dan niet sterven in onderhandeling gaat? Is dat geen baarlijke nonsens? Ik had natuurlijk wel eens van Petrus aan de hemelpoort gehoord, maar ja... En wat te denken van de landschappen en steden van licht en van het „wezen" van licht? Ongelooflijk of ongeloofwaardig? Als we Moody mogen geloven – en waarom zouden we aan hem twijfelen – hebben de mensen dit alles als héél echt ervaren. Zelfs niet-gelovigen waren naderhand heilig overtuigd van het bestaan van god en het hiernamaals. Hallucinaties? Ik wist niet wat ik ermee aan moest en ben nog verder op zoek gegaan.

Ik vond in de literatuur talloze voorbeelden van zulke bijna-doodservaringen in de wereldliteratuur. Zoals bij

Plato in de dialogen *Phaedo*, *Gorgias* en *De Staat*. In de laatste is met name een zeer uitgebreide beschrijving te vinden van de ervaringen van de soldaat Er, die enige tijd schijndood op het slagveld lag en pas bijkwam op de brandstapel waar hij was gelegd om met de andere lijken te worden verbrand. Een ander voorbeeld is het *Tibetaanse dodenboek*. Dit is een ritueel handboek uit de 8e eeuw na Chr. dat de stervende op zijn doodsbod werd voorgelezen als voorbereiding op de stadia die hij ging doorlopen. Ook diende het als leidraad voor het bidden van de nabestaanden. Nog meer voorbeelden zijn te vinden in de Oud-Indische *Oepanisjaden*, het Babylonische *Gilgamesj-epos* (2000 v. Chr.) en meer hedendaags in het verhaal van Leo Tolstoj: *De dood van Iwan Iljitsj*.

Veel overeenkomsten

Bijna-doodservaringen komen dus in vele kulturen en tijden voor en blijken steeds dezelfde elementen te vertonen. Ook is in deze tijd er – onafhankelijk van Moody en minder systematisch – materiaal verzameld. Zo is de studie van de Duitse ziekenhuispredikant Johann Christoph Hampe: „*Sterven is heel anders*" een bestseller geworden. Hij duidde de notities uit 1891/92 op van de Zwitserse geoloog *Albert Heim*, die zijn eigen ervaringen tijdens een val in de Alpen als volgt beschreef:

„Toen zag ik, als op een toneel in de verte, heel mijn leven in talrijke beelden zich voor me afspelen. Ik zag mezelf heel objectief, ik speelde de hoofdrol. Alles was als door een hemels licht omstraald en schoon. Ik voelde angst noch pijn. Zelfs de herinneringen aan treurige gebeurtenissen deden me geen verdriet. Schone en verheven gedachten overheersten en legden verband tussen de afzonderlijke beelden, en onder stralende muziek voelde ik me als in een hemelse rust opgenomen. Meer en meer werd ik omhuld door een prachtige blauwe hemel met roze wolken en zachte paarse tinten. Ik dreef in deze ideale atmosfeer zacht en pijnloos voort".

We kunnen momenteel spreken van een golf van aandacht voor de bijna doodservaring. En voor wat het logische gevolg ervan lijkt: het leven na de dood. Aan de ene kant is dit belangrijk en zelfs verheugend. Het taboe rondom het sterven is doorbroken, of dat nou een modeverschijnsel moet worden genoemd of niet. Verder is deze grote interesse heel goed te begrijpen. Immers, de voortgang van de medische wetenschap en speciaal de reanimatietechniek maakt, dat er meer schijn- en bijna-doden weer tot leven gewekt kunnen worden. Maar aan de andere kant riep de aandacht voor het leven na de dood naar escapisme en narcisme. Naar een vlucht uit de lelijke, kille maatschappij naar schonere en hemelser regionen van de kosmos die nu bijna onder handbereik komen. Gelukkig zijn er de laatste tijd ook enkele meer wetenschappelijke onderzoeken verricht, bijv. door de hartspecialist Michael Sa-

aan me voorbijtrekken"

Liliane Frey: Men moet aan de bijna-doodservaringen geen eigen leven toekennen. Het is beter ze symbolisch op te vatten, als weerspiegeling van de innerlijke ervaring.

bom („*The Near-Death Experience*“) en door de psycholoog Kenneth Ring („*Life at Death*“).

Enkele cijfers

Een groot bezwaar tegen veel studies is dat de schrijvers vrijwel geen cijfermateriaal geven. Een belangrijke en voor de hand liggende vraag luidt dan ook: in hoeveel gevallen van bijna-dood treden de genoemde ervaringen eigenlijk op? Uit de studies zou je de indruk kunnen krijgen dat deze zich in alle gevallen voordoen. Maar dat is niet juist. En zo zijn er nog talloze vragen te stellen. Het onderzoek van Ring geeft echter wel wat interessante cijfers. Hij interviewde 102 mensen, die bijna-dood geweest waren. 52 waren bijna gestorven aan een zware ziekte, 26 bijna omgekomen bij een ernstig ongeluk en 24 bij een poging tot zelfdoding. In 40% van de gevallen was de bijna-doodservaring opgetreden. Deze ervaring komt dus lang niet altijd voor, maar is ook niet zeldzaam te noemen.

Ring beschouwt de bijna-doodservaring niet (zoals Moody) als een optelsom van elementen, maar als één ervaring die op verschillende diepte beleefd kan worden. Hij onderscheidt daarbij vijf stadia: de ervaring van vrede en rust die bij 60% van de geïnterviewden voorkwam, de ervaring van lichaamsuittreding (37%), het intreden in de duisternis bij (23%), het zien van het licht (16%) en het binnentreden van het licht (10%).

Raadselachtige verbanden

Het levenspanorama kwam meer bij ongelukken voor dan bij ziekten of zelfdodingen, waarschijnlijk omdat door het plotselinge van de crisis de levenservaringen tot op één moment worden gekondenseerd. Bij diegenen die een poging tot zelfdoding deden, kwamen de laatste twee stadia niet voor. Daar eindigde de ervaring met het intreden van de duisternis. Ring kon dit niet verklaren. Misschien speelt het gebruik van verdovende middelen een rol. Zo waren er nog wel meer raadselachtige verbanden. Bij vrouwen kwam de bijna-doodservaring meer voor bij ziekten en bij mannen meer bij ongelukken en zelfdoding.

Typisch is dat bij godsdienstig ingestelde mensen de ervaring niet méér voorkwam dan bij niet-godsdienstigen. De godsdienstige instelling speelt wél een belangrijke rol bij het „plaatsen“ van de ervaring. Tot slot is het opvallend, dat er nooit ervaringen van hel en verdoemenis worden gemeld. Integendeel zelfs: er blijkt juist vaak sprake van een eigen „beslissing“ over al dan niet sterven, wél met beïnvloeding door de „geliefde overledenen“.

Piekervaringen

Hoe moeten we nu na deze wetenschappelijke gegevens staan tegenover de bijna doodservaring? In de eerste plaats is nu wel aangetoond dat het om een zeer reële ervaring gaat die mensen in bepaalde omstandigheden tamelijk frekwent hebben. En dus niet om navertelde sprookjes. In de tweede plaats is er wetenschappelijk onderzoek naar mogelijk. Ten derde gaat het duidelijk om wat Maslow een „piekervaring“ noemt. Vergelijkend onderzoek naar de verschillende soorten piekervaring kan dus waarschijnlijk ook het een en ander opleveren. Tenslotte gaat het om een

ervaring met een bepaalde inhoud. Wat zegt die inhoud ons over de mens en zijn plaats in het wereldgebeuren?

Ik heb talloze verklaringen van het bijna-doodsfenomeen gevonden. Ze zijn in twee groepen onder te verdelen. Aan de ene kant de verklaringen die zeggen dat er eigenlijk niets nieuws aan de hand is. Men probeert dan vanuit de min of meer getoetste theorieën – dus vanuit de bestaande realiteit – de bijna-doodservaring uit te leggen. Aan de andere kant zijn er de verklaringen die uitgaan van een „andere“ realiteit. De eerste groep probeert eigenlijk het unieke van de bijna-doodservaring weg te verklaren. De tweede categorie probeert de bestaande realiteit ondergeschikt te maken aan een „andere“ realiteit met de bijna-doodservaring als een bewijs.

Bij de eerste categorie horen met name de verklaringen die bijna-doodservaring terugvoeren op o.a. zuurstofgebrek in de hersenen, vergiftiging, „wishfull thinking“, verdedigingsmechanisme; of de verklaring die A. J. Westerman

Holstijn geeft in zijn boek „Leven en Dood”. Hierin geeft hij als verklaring dat bij het sterven de allereerste levenservaringen weer boven komen.

Niet onder ogen hoeven zien

Nog een andere (en eveneens Freudiaanse) verklaring in deze categorie is dat de bijna doodservaring een vorm is van „depersonalisatie”, een verdedigingsmechanisme om de bedreigende situatie van de dood maar niet onder ogen te hoeven zien.

„Depersonalisatie” is het verschijnsel, dat het ik-gevoel in zo’n situatie verdwijnt en plaats maakt voor het gevoel, dat alles automatisch verloopt of van buitenaf wordt bestuurd. Een aanneembare theorie, ware het niet, dat het „ik” in de ervaring duidelijk blijft bestaan en het een „autonome beslissing” neemt om door te gaan naar het licht of terug te keren naar het gewone leven.

Van de tweede categorie verklaringen die op zoek is naar een „andere” realiteit pik ik er twee uit. De eerste komt uit *anthroposofische hoek*. (F. Husemann „Het gezicht van de dood”). Hier zien we het geloof in reïncarnatie, de zielsverhuizing. De mens wordt niet geboren als een geestelijk onbeschreven blad papier, maar heeft al een bepaalde geestelijke eenheid, ziel uit een vroeger leven. Met de dood wordt de ziel niet vernietigd, maar blijft voortleven en incarneert zich na enige tijd weer in een ander lichaam. De tweede verklaring is vanuit het *spiritisme* (W. Gijssen „Over leven na de dood”). Die gelooft niet zo zeer aan zielsverhuizing als wel aan het persoonlijk, als geest, voortbestaan na de dood. Deze geest kan onder bepaalde omstandigheden met de levende nabestaanden in verbinding treden (zie bijvoorbeeld de uitstekende nieuwste film van Ingmar Bergman „Fanny en Alexander”). Het spiritisme heeft niet de bijna-doodservaring direkt onderzocht, maar laat via paranormaal begaafden ervaringen van overledenen, dus de doodservaring zelf (als je het wilt geloven) overbrengen. Soms zijn er treffende gelijkenissen met de bijna-doodservaring.

Wat moeten we ermee?

De hamvraag is nu: Wat moeten we ermee? Wat moeten we met al deze verklaringen? Ik ben als humanist niet geneigd van de tweede categorie verklaringen uit te gaan. Daarvoor leiden ze op het eerste gezicht al tot te veel absurde verwickelingen. Want waar blijven al die zielen en geesten toch? Er schijnt in deze opvatting een heel gestructureerde geestenwereld te bestaan. Ik zou ook verder te veel voor zoete koek moeten aannemen. Maar anderzijds vind ik niet dat de verklaringen van de eerste soort (die dus alleen bij deze werkelijkheid willen blijven) de bijna-doodservaring genoeg recht doen. Het is verschrikkelijk moeilijk om deze ervaring op de een of andere manier te „plaatsen” en toch in haar waarde te laten. Dat is de levensgrote puzzel waar ik het in het begin van dit artikel over had.

Oeroud verlangen van de mens

Ik ga in ieder geval niet mee met Piet Spigt die zich in zijn boek: „In staat van besef” heel strikt opstelt en zegt „dat we van de dood minder af weten dan van wat anders, namelijk niets” en dan vervolgt: „Het is dan ook mijn diepe overtuiging dat de werkelijke bron van die overweldigende angst voor de dood is: de existentiële ontreding voor de terugval in de overheersing dóór de natuur, het weer machteloos ten prooi zijn aan de natuur, de ware ontmenselijking”. Hij maakt er voor mij een te krampachtig en daardoor tragisch gebeuren van. Ik voel me meer aangetrokken tot iets wat Liliane Frey schrijft in „stervenservaringen psychologisch belicht”: „De aantrekkingskracht die de doodservaringen uitoefenen, wordt ook (...) verklaard door het oeroude verlangen van de mens naar het overschrijden van de door de driedimensionale werkelijkheid vastgestelde grenzen. Deze drang ligt ten grondslag aan zowel de ruimtevluchten naar de maan als ook aan het diepteonderzoek van atomaire structuren. Niet in de laatste plaats is ook het onderzoek naar het onderbewuste de weerspiegeling van het zoeken naar verruiming van het inzicht”. De schrijfster waarschuwt er terecht voor om de in de (bijna-)doodservaringen aanschouwde beelden een eigen leven toe te kennen. Beter is het ze symbolisch als weerspiegeling van de innerlijke ervaring op te vatten.

Tenslotte ben ik óók nog bereid om de bijna-doodservaring te zien als een vorm van mystieke ervaring die iemand gevoelig kan maken voor een nieuwe en verruimde werkelijkheidsopvatting. Daarmee ben ik het eens met Kenneth Ring die voortgaand wetenschappelijk onderzoek bepleit en daarbij steeds meer verwacht met de gangbare wetenschappelijke interpretatiekaders („paradigma’s”) onverklaarbare feiten en te kunnen verklaren hoopt dat steeds meer mensen zo oog krijgen voor een nieuw wetenschappelijk („holografisch”) paradigma. Hiermee zouden we in staat zijn de bestaande werkelijkheid en daarmee het menselijk bestaan een extra, diepere, dimensie toe te kennen.

Albert Nieuwland

Dit artikel is niet meer dan een aanzet tot doordenking van de bijna-doodsproblematiek in humanistische kring. Ik hoop op een vervolg en blijf er in ieder geval mee bezig. Mochten er lezers zijn, die mij bijna-doodservaringen kunnen melden, dan houd ik mij van harte aanbevolen. Schrijf naar: Albert Nieuwland, J.J. Viottastraat 22, 1071 JS Amsterdam.

VERDER LEZEN

Raymond A. Moody: „Leven na dit leven”. Uitg. Stregholt 1977.

J. C. Hampe: „Sterven is heel anders, ervaringen met de dood”. Uitg. Ten Have 1977

Von Franz, Frey en Jaffé: „Aan de rand van de dood, het sterven ervaren als overgang naar het nieuwe”. Uitg. Lenniscaat 1981

GEMEENSCHAPSNIUWS

Deze kolom bevat een beperkte keuze uit plaatselijke bijeenkomsten, die in principe voor iedereen gratis toegankelijk zijn.

Alkmaar: Op dinsdag 12 april om 20.00 uur houdt **Rob Tielman**, algemeen voorzitter van het Verbond, een inleiding over **humanisme**, in Motel Alkmaar, Arcadialaan 2.

Apeldoorn: Donderdag 14 april om 20.00 uur komt **Peter Derkx**, docent aan het Humanistisch Opleidingsinstituut, naar het wijkcentrum De Stolp in wijk De Maten in Apeldoorn. Hij spreekt daar over „**Scheiding van kerk en staat**”.

De Bilt/Bilthoven: Maandag 18 april om 20.00 uur houdt de heer **C. A. Ruitenbeek** (arts) een voordracht over het onderwerp „**Homeopathie**” in zaal de Magneet, Julianalaan 44 te Bilthoven.

Eindhoven: Op woensdag 6 april om 20.00 uur houdt Mw. J. Allard-de Krom een inleiding over het onderwerp „**Surinaamse cultuur**”, wat heeft die ons te zeggen?”. De bijeenkomst vindt plaats in de grote zaal van het J. Pels-Wooncentrum, Geestakker 46 te Eindhoven.

Emmen: In ’t Bintholt, Houtweg 105 in Emmen wordt op dinsdag 19 april om 20.00 uur de film „**Vrouwen van Marakech**” gedraaid, over het leven van vrouwen in Marokko. Na afloop discussie.

Groningen: In het Humanistisch Centrum, W. A. Scholtenstraat 2 te Groningen is op 12 april om 20.00 uur een discussie-avond over „**Strijdbaarheid versus verdraagzaamheid**”, ingeleid door Hans Reddingius. Zaal open om half acht.

Den Haag/Wassenaar: Op woensdag 13 april om 20.00 uur spreekt **Casper Vogel**, hoofd van de RTV-dienst van het HV, over **Fundamentalisme** in het Humanistisch Centrum, Laan Copes van Cattenburch 72 in Den Haag.

Hilversum: Op dinsdag 12 april om 20.00 uur is er een discussie-avond over de **radio- en televisie-uitzendingen** van het Verbond, met medewerking van Ruud Jans en Rob van der Linden van de RTV-dienst van het HV. Plaats: Hotel Hilfersom, Koninginneweg 30 te Hilversum.

Meppel/Steenwijk: Zondag 10 april om 10.30 uur houdt de heer **H. Sie Dhian Ho**, cultureel antropoloog uit Hengelo, een lezing over „**Religieus Humanisme**”, waarbij o.a. de religieus-humanistische opvattingen van de oude Grieken en Chinezen aan de orde komen. Plaats: Chinees-Indisch restaurant Fong Sheng, Stationsweg 9 in Meppel.

Wageningen: Op zondag 24 april om 10.30 uur houdt **Charles van Oostrum**, hoofdbestuurslid van De Vrije Gedachte, een inleiding over „**Natuurwetenschap en Humanisme**”. Plaats: U.V.V.-huis, Salverdaplein in Wageningen.

Zutphen: Zondag 10 april om 10.30 uur spreekt **Henk Rampen**, inspekteur voor Natuurmonumenten, over het verzet tegen de dreigende **ondergang van de wereld**, in het Praathuis van de Polbeek in Zutphen. **Jac van den Oort**

Verbondsradaad besprak beleidsnota

Utrecht, 12 maart. De Verbondsradaad van het Humanistisch Verbond besprak als gewoonlijk een groot aantal zaken. We kunnen in het korte bestek van dit artikel slechts op enkele onderwerpen ingaan. Over de toekomstige identiteit van de humanistische bejaardenorden ontspan zich een heftige discussie. Het hoofdbestuur stelt zich principieel op het standpunt dat ontzuiling wenselijk is als het werkzaamheden schept die niet strikt aan een geloof- of levensbeschouwing zijn gebonden, (zoals bijvoorbeeld geestelijke verzorging). Voorwaarde is dan wel dat bij ontzuiling veelvormigheid optreedt en andere zuilen ook daadwerkelijk hun gezuildeheid opgeven. Zolang dat niet het geval is, hoeft de kleinste aller zuilen onder de bejaardenorden niet het voortouw te nemen. Zoals het er nu voor staat, acht het Verbond ontzuiling wenselijk. Maar het HV werkt er niet aan mee omdat het – terecht – geen vrouwen heeft in de ontzuiling van protestants-christelijke en rooms-katholieke bejaardenorden.

Het is echter de vraag of ontzuiling op dit terrein principieel wel zo wenselijk is. Tenslotte is een bejaardenoord een woongemeenschap en de huidige én toekomstige bewoners zouden daar over deze zaak wel eens anders kunnen denken. Tezijner tijd zal over dit onderwerp verder worden gesproken in de Verbondsradaad.

De middagzitting begon met de bespreking van het Humanistisch Vredesberaad en met name welke status dit beraad nu heeft. Sinds op een Humanitas-kongres is besloten een aantal onderdelen van het vredeswerk binnen de eigen organisatie aan te pakken en andere zaken betreffende Vrede en Veiligheid – zoals het doen van publieke uitspraken – achterwege te laten, ligt een

gezamenlijke organisatie (zoals b.v. HIVOS en HOM) niet in de lijn der verwachtingen. Vele verbondsradsleden waren zeer ontevreden over de gang van zaken en dat werpt zijn licht vooruit op het komende kongres. Dat geldt trouwens ook voor een ander punt: de mening van de Verbondsradaad over de konsept-beleidsnota 1983-1984. De nota bevat 24 aanbevelingen, die niet in de eerste plaats maar toch wel mede zijn ingegeven door de teruglopende inkomsten van het Verbond. Bij het aantrekken, afstoten of veranderen van activiteiten en structuren zijn ook functionarissen betrokken. Daarom hebben de hoofden van GV in de strijdkrachten en de plaatselijke GV hun – nogal afwijzend – commentaar – schriftelijk vastgelegd. Het hoofd Verenigingszaken zette mondeling uiteen waarom sommige zaken onwenselijk en andere zelfs onmogelijk zijn. De Raad juicht sommige aanbevelingen toe die door functionarissen resoluut van de hand worden gewezen. Bijvoorbeeld het pleidooi om te komen tot het instellen van Regionale Humanistische Centra voor het uitvoeren van taken op het terrein van praktisch humanisme. Een idee dat volgens het hoofd Verenigingszaken technisch en arbeidsrechtelijk niet mogelijk is. Dit laatste argument geldt ook voor de aanbeveling om meer functionarissen

met algemene taken te belasten, (z.g. generalisten).

Door de betrekkelijk korte tijd, die voor de beleidsnota was uitgetrokken, nauwelijks twee uur, komen de meeste radsleden niet veel verder dan wat algemene beschouwingen. Bepaald indrukwekkend was het uitermate goed voorbereide referaat dat het oud-hoofdbestuurslid Jan Bijleveld afstak. Hij had behalve veel lof voor de nota, ook een aantal kritische kanttekeningen. Tegen vier uur waren velen verheugd dat de vergadering werd gesloten. Onder wie deze katholiek-autonome, kritisch rationeel-religieuze en zich daarom humanist noemende

Chiel Verduijn

Vragenlijst

Rob Tielman bereidt momenteel een artikel voor over voor humanisten discriminerende vraagstellingen in sociaal onderzoek. Mocht u voorbeelden kennen of tegenkomen van vragenlijsten waarin naar godsdienst gevraagd wordt in plaats van levensbeschouwing en waarin het humanisme bij de antwoordmogelijkheden ontbreekt, dan wordt u vriendelijk verzocht kopieën daarvan (met bronvermelding) te zenden aan Rob Tielman, postbus 114 te Utrecht.

HB besluit tot juridische stappen

Het hoofdbestuur heeft besloten juridische stappen te zetten nu er met de regering na jarenlange onderhandelingen geen overeenstemming is bereikt over de subsidieverdeelsel bij Defensie. Het HV verricht daar 20% van het werk voor 8% van de subsidie. Hoewel de RK-kerk tientallen vakaturen niet kan vervullen bij gebrek aan mensen, wil zij niet meewerken aan de humanistische uitbreiding met 20 radsleden. Het katholieke standpunt (liever geen gv dan humanistische) heeft de verontwaardiging van het HV opgeroepen. Dit wordt nog versterkt door de uitspraken van de juridische adviseur van de bisschoppen Mr. van Spaendonck, in Trouw van 12 maart jl. dat de gelijkberechtiging van humanistische gv alleen „om politieke overwegingen” nagestreefd zou zijn. Dit is volgens het HV niet alleen een belediging van het humanistisch bevolkingsdeel als levensbeschouwelijke stroming, maar ook van liberalen en socialisten die grondwettelijke gelijkberechtiging hebben bewerkstelligd voor het humanisme als niet-godsdienstige levensbeschouwing.

Het hoofdbestuur heeft op 1 maart een tweede memorandum aan de regering gezonden met een overzicht van de diverse onderhandelingen over achter-

stelling bij Justitie, Volksgezondheid, Onderwijs, Welzijn, Binnenlandse Zaken, enz. Alle betrokken bewindslieden is een nieuwe termijn gesteld om tot overeenstemming te komen: prinsjesdag op 20 september. Er vindt inmiddels ook overleg plaats met de niet-konfessionele fracties in de Tweede Kamer. Voorts heeft het hoofdbestuur gesproken over de taakverdeling na het komend kongres. Johan Wijze zal kandidaat gesteld worden als tweede sekretaris. In de regel zal per portefeuille (er zijn er 70!) maar één hb-lid beschikbaar zijn. Een uitzondering wordt gemaakt voor HSHB, HOM, HOI, HVO, ZVB en Socrates waarvoor twee hb-leden beschikbaar zullen zijn. De zware taaklast zal zo eerlijk mogelijk verdeeld worden. Tenslotte heeft het hoofdbestuur zich gebogen over een aantal moties van de „kritische humanisten”. Als het principieel levensbeschouwelijke karakter van het HV zou worden aangetast door partijpolitiek eenzijdige uitspraken zal het hoofdbestuur zich op grond van onze beginselverklaring genooddacht zien om af te treden. Hopelijk zal echter het redelijk inzicht zegevierend dat een scheuring in het HV fataal zou kunnen worden voor de toekomst van de humanistische beweging in Nederland.

Rob Tielman

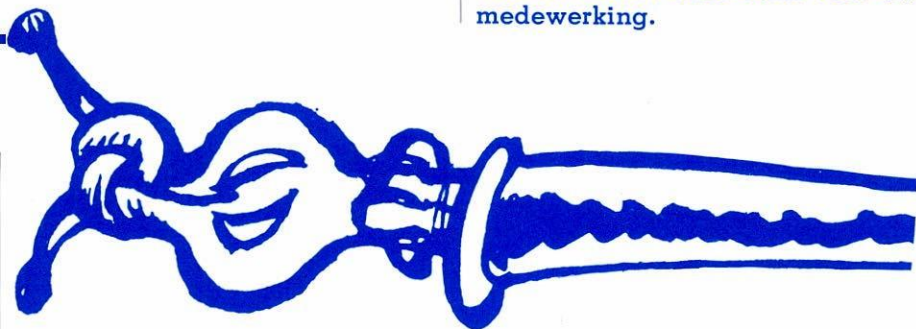

En, wat vindt u er nou van? Kampeerweekend voor jongeren

U heeft momenteel het maandblad de „Humanist“ in handen. Enkele maanden ontving u bij wijze van proef dit Humanistisch magazine in plaats van de tweewekelijkse dunne uitgave. Deze proefperiode is nu voorbij. En wij zijn heel benieuwd wat u als lezer van deze nieuwe opzet vindt. Moeten we doorgaan op

de ingeslagen weg?

U kunt uw mening duidelijk maken door bijgaande kaart in te vullen en op te sturen (dat is in een fluitje van een cent gedaan). Uw oordeel zal doorslaggevend zijn bij de beslissing of we de ingeslagen weg verder gaan. Laat dus uw stem meewegen, want de „Humanist“ is er voor u! Alvast onze dank voor uw medewerking.

Vrij kamperen met een groep van jonge humanisten. Die kans heb je in het weekend rond hemelvaart, van woensdagmiddag 11 mei tot en met zondag 15 mei. Plaats van het gebeuren is een terrein in Well (Noord-Limburg), met als enige voorziening een waterpomp.

Als je tussen de 15 en 35 bent en dit je wel wat lijkt, geef je dan zo spoedig mogelijk op via een briefkaart. Vermeld daarop je naam, adres, telefoonnummer, of je een tent hebt (zo ja, hoeveel extra slaapplekken), of je met eigen vervoer komt (zo ja, hoeveel mensen je kunt meenemen) en of je prijs stelt op vegetarisch eten. Schrijf naar: Humanistisch Verbond, postbus 114 Utrecht, t.a.v. Hans Vertegaal. Ook moet je f 40,- storten op giro 197930, onder vermelding van H.V.-kampeerweekend.

Voor verdere informatie kun je terecht bij Gert Sluijters (tel. 076-654366) of Evelyn Jongman (tel. 01114-2715).

Centrum voor Humanistische Vorming

Het Centrum voor Humanistische Vorming organiseert dit voorjaar twee korte cursussen. Hierin wordt aan de hand van actuele vraagstukken dieper ingegaan op de betekenis van het humanisme voor de samenleving. Deze cursussen zijn bedoeld voor iedereen die is geïnteresseerd in het moderne humanisme.

Kursus I: Burgerlijke ongehoorzaamheid

In deze tweedaagse cursus wordt ingegaan op de vraag waar de grenzen van de rechtsstaat liggen. Toelichting: De crisis in de verzorgingsstaat roept vele vormen op van protest en verzet. Wanneer mogen burgers op grond van politieke en/of morele overtuiging wetten negeren en overtreden? Heeft men het recht tot verzet tegen wettelijke maatregelen, ook als deze door het parlement zijn goedgekeurd? En hoe verhoudt zich dit recht tot verzet dan tot emokratische spelregels? Aan de hand van het begrip burgerlijke ongehoorzaamheid proberen we inzicht te krijgen in de grenzen van de rechtsstaat.

De duur van de cursus is twee avonden van 20.00 tot 22.30 uur. Begeleiding: Ron Huybregts.

Data en plaats:

1 en 28 april in Utrecht, Erasmushuis Oudkerkhof 11

en 10 mei in Eindhoven, Juriaan Pels Voorncentrum Geestakker 46.

7 en 24 mei in Hengelo, ontmoetingscentrum „De Cirkel“, Pastoriestraat 33.

Kursus II: Humanisme tussen ethiek en politiek

Dit is een tweedaagse cursus. De vraag die centraal staat is: Moeten levensbeschouwelijke organisaties (als het HV)

zich bezighouden met politiek? Het gaat hierbij steeds om de verhouding tussen ethiek en politiek. Bestaat er zoiets als een humanistische ethiek en waarin onderscheidt deze zich dan van andere? In hoeverre verplicht ethiek tot politiek handelen? Maar ook: kan politiek zonder ethiek? In deze cursus zal worden getracht deze vragen uit te diepen.

Duur van de cursus is twee avonden van 20.00 tot 22.30 uur. Begeleiding: Ron Huybregts.

Data en plaats:

26 mei en 2 juni in Den Haag, Humanistisch Centrum, Laan van Cattenburg 72.

31 mei en 7 juni in Utrecht, Erasmushuis, Oudkerkhof 11.

Regionale bijeenkomsten over humanisme, HV en samenleving

Volgens recente onderzoeken is ruim 40% van de Nederlandse bevolking buitenkerkelijk. Een deel hiervan noemt zich humanist of voelt zich door het humanisme aangesproken. Het georganiseerd humanisme is echter beduidend bij deze groei achtergebleven. Hoewel het op de bres staat voor gelijkberechtiging van humanisten en buitenkerkelijken in het algemeen, is er nog steeds sprake van schrille achter-

stelling op tal van gebieden. Immers, nog steeds zijn humanisten ondervertegenwoordigd in tal van maatschappelijke organisaties en instellingen, vooral op lokaal en regionaal nivo.

In een viertal regionale bijeenkomsten willen wij onderzoeken hoe de achterstelling van humanisten en buitenkerkelijken kan worden overbrugd. Ook gaan we in op de vraag hoe vertegenwoordigers van het HV koninkrijk veranderingen op plaatselijk nivo kunnen bereiken. Deze bijeenkomsten zijn vooral bedoeld voor bestuursleden en vertegenwoordigers van gemeenschappen. Maar ook andere belangstellenden zijn welkom. Aanmelding via de plaatselijke gemeenschap.

Deze regionale bijeenkomsten worden gehouden 's avonds van 20.00 tot 22.30 uur.

Data en plaats:

12 april in Meppel, Cultureel Centrum „Ogterop“, Zuideinde 70.

13 april in Arnhem, Cultureel Centrum „De Coehoorn“, Coehoornstraat 17.

19 april in Amsterdam, Humanistisch Centrum, Reinier Vinkeleskade 64.

26 april in Rotterdam, Humanistisch Centrum, Provenierssingel 48.

Naam:
Adres:
Postcode + woonplaats:

wenst deel te nemen aan de cursus:

☐ A. Burgerlijke ongehoorzaamheid in Utrecht/Eindhoven/Hengelo *)

☐ B. Humanisme tussen ethiek en politiek in Den Haag/Utrecht *)

Neemt niet deel aan een cursus, maar wil wel meer informatie over cursus A cursus B *)

Opsturen vóór 15 april naar Humanistisch Verbond, t.a.v. Centrum voor Humanistische Vorming, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht. (Postzegel mag, hoeft niet).

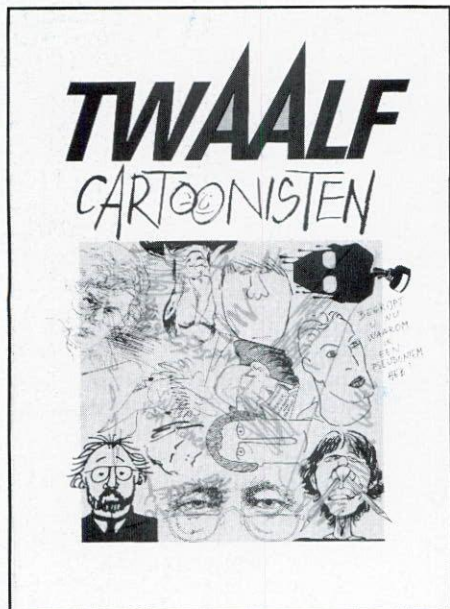
*) Doorhalen wat niet van toepassing is.

Expositie cartoons

De expositie van het werk van twaalf bekende cartoonisten die tot en met 18 februari was te zien in het Erasmushuis in Utrecht, is nu ook beschikbaar voor gemeenschappen van het Humanistisch Verbond. Men kan de expositie huren voor een periode van minimaal een week en maximaal vier weken. Daar zijn geen kosten aan verbonden. De huurder is echter wel verplicht minimaal vijf boekjes met cartoons af te nemen voor elke week dat de expositie plaatsvindt. De prijs van deze boekjes met die cartoons van de expositie is f 12,50 per stuk. Dat is ook de verkoopprijs die berekend moet worden. Verder zullen de gemeenschappen zelf voor het vervoer van de cartoons moeten zorgen en zijn ze aansprakelijk voor eventuele schade.

De expositie bestaat uit 132 printen van de cartoons achter glas (30x40 cm). Het zijn dus niet de originelen. De glasplaten zijn verpakt in speciale kartonnen doosjes. Bij het ophalen van de tentoonstelling worden de boekjes bijgeleverd. Ook zijn er nog affiches beschikbaar. Hierop kan men vermelden waar en wanneer de expositie te zien is. Het is aan te raden zo'n expositie samen met andere organisaties te organiseren. Te denken valt aan regionale dagbladen, bedrijven (kantines!), ideële instellingen.

Meer informatie kunt u verkrijgen bij Dini Boer (tel. 030-318145) of via de publiciteitscoördinator, Paul Custers.

Symposium gelijke behandeling

„Zijn alle mensen gelijk of gelijkwaardig? En moeten de mensen gelijk behandeld worden?” Deze vragen stelde onlangs Marcel van Dam in de tv-serie „De Achterkant Van Het Gelijk”. De Stichting Socrates vervolgt deze discussie op het april-symposium en spitst deze toe op de vraag: wat komt in de praktijk terecht van de prachtige idea-

len die bijvoorbeeld aan het wetsontwerp gelijke behandeling ten grondslag liggen? Twee filosofen gaan daarover in debat: Dr. M. E. Pellikaan-Engel, docente filosofie aan een gymnasium, en Dr. M. F. Fresco, bijzonder hoogleraar humanistiek aan de Rijksuniversiteit Leiden. Om hen dichtbij huis te houden zal hen de vraag worden voorgelegd hoe filosofen zelf omgaan met het gelijkheidsideaal. Het is namelijk opmerkelijk hoe weinig de vrouwen onder de filosofen meetellen. Mevrouw Pellikaan durft zelfs de stelling aan dat de meeste mannelijke filosofen hun vrouwelijke collega's absoluut niet serieus nemen. De heer Fresco ziet dat anders. Hoe? U kunt het komen zien en horen op dinsdag 12 april in de grote zaal van het Erasmushuis aan het Oudkerkhof 11 te Utrecht, aanvang 20 uur. Iedereen is welkom en de toegang is gratis.

Landelijke dag vorming

Op 16 april wordt er weer een landelijke dag vorming georganiseerd in het Landelijk Humanistisch Centrum te Utrecht, van 10.30-16.00 uur. Deze dag is bedoeld voor begeleid(st)ers van gespreks-, discussie- en projectgroepen. Centraal zal staan het uitwisselen van ervaringen en het samen kijken naar op te zetten activiteiten voor het komende jaar. Onderwerpen die aan de orde zullen komen zijn o.a.: Wat is er mogelijk op het gebied van spel- en toneelactiviteiten

Thema's die mogelijkerwijs geschikt zijn voor gespreksgroepen zoals bijvoorbeeld: Vredesopvoeding
Opgave en informatie bij Dini Boer, tel.: 030-318145-tst. 21.
(Voor de lunch zal worden gezorgd).

Vredeskonferentie

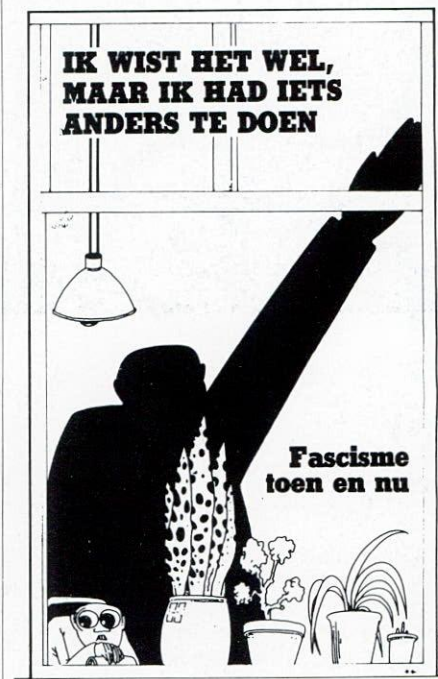
Augustus is nog ver weg. Toch is de organisatie voor de vredeskonferentie op 26, 27 en 28 augustus te Amsterdam in volle gang. Er is nu ook meer bekend over het programma. Er zijn twee hoofdthema's: Humanisme en (kern) bewapening; en Vredesopvoeding in humanistisch perspectief.

Voor het eerste thema zijn drie inleiders uitgenodigd: prof. dr. v. d. Enden over humanistische antwoorden op (kern) bewapeningsproblematiek, prof. dr. Niesing over maatschappelijke gevolgen van bewapening en prof. dr. Barnaby zal het hebben over de verdediging zonder kernwapens. Dr. Kahl zal een inleiding geven over vredesopvoeding in humanistisch perspectief en dr. Geeraerts over sociale verdediging en geweldloze weerbaarheid. Tot slot leidt W. van der Schaaf (ABOP) het onderdeel in over de rol en de taak van de vakbeweging in vredesvraagstukken en de rol van de leerkrachten in het ontwikkelen en geven van vredesonderwijs.

De deelnemersprijs bedraagt f 120,- en u kunt zich tot 15 april aanmelden bij de IHEU, Oudkerkhof II in Utrecht. Tel. 030 - 312155.

Jongere HV-leden

Begin april verschijnt het tweede nummer van de humanistische jongerenkrant. De krant is bestemd voor deelnemers/sters aan jongerenactiviteiten en de HV-leden tot 35 jaar. Van een groot aantal leden is de leeftijd echter onbekend. Daarom verzoeken wij deze mensen, die nog geen 35 zijn, dit alsnog aan het Centraal Bureau door te geven. Zij ontvangen dan ook automatisch de jongerenkrant.

Boekje fascisme

Daar stond ze, dat meisje in het zaaltje in Bussum, die eerste avond. Het ging over fascisme, herlevend fascisme. Dat je daar wat tegen moet doen. Ze betoogde, dat je niet langer vol kunt houden dat het jou niet aangaat, dat je het te druk hebt, dat je wat anders te doen hebt: „In de tweede wereldoorlog hadden zoveel mensen iets anders te doen, maar op een gegeven moment overvalde het je. Dan kun je het je niet langer permitteren om te zeggen: „ik wist het wel, maar ik had iets anders te doen!”

Vorig jaar hield de HV-afdeling Bussum-Naarden een manifestatie over fascisme. Onder het motto „Fascisme toen en nu”. In drie avonden kwamen vragen aan het woord als: wat is fascisme, hoe ontstaat het, leeft het weer op, hoe herken je fascisme en wat kunnen we er tegen doen.

Het Humanistisch Verbond maakte van deze drie avonden enige radio-uitzendingen.

Het boekje - 24 pagina's met het bekende lichtblauwe kaffie - bevat een keuze van de teksten van deze radio-uitzendingen. In de hoop dat op een dag niemand meer kan zeggen: „Ik wist het wel, maar ik had iets anders te doen.” Dit boekje is nu verkrijgbaar door f 4,10 over te maken op giro 58 t.n.v. Humanistische Pers te Utrecht onder vermelding van „Ik wist het wel”.